

Univerzita Karlova

Fakulta humanitních studií

Studium humanitní vzdělanosti

Bakalářská práce

Dobrovolná bezdětnost v patriarchálním Rusku

Elmira Mustafina

Vedoucí práce: Jana Dvořáčková

Praha 2024

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 23.4.24

Abstrakt:

Tato bakalářská práce se zabývá fenoménem dobrovolné bezdětnosti v kontextu Ruska. Zaměřuje se na rostoucí trend žen v Rusku, které se rozhodly nemít děti navzdory svým biologickým možnostem. Práce se pokouší porozumět motivům, které stojí za dobrovolnou bezdětností, s ohledem na společenská očekávání a kulturní hodnoty. Zkoumá souvislost mezi dobrovolnou bezdětností a nízkou životní úrovní v Rusku, jakož i vliv tradičních hodnot a patriarchálních společenských struktur. Studie uznává převahu žen v pečovatelských rolích a normativní aspekt ženskosti spojený s rodičovstvím. Snaží se poskytnout ucelený přehled dosavadního výzkumu dobrovolné bezdětnosti v Rusku a hledá odpovědi na otázky týkající se důvodů, které stojí za rozhodnutím žen být bezdětné, včetně vlivu globálních změn v reprodukčním chování, veřejného mínění a socioekonomických podmínek. Práce přispívá k lepšímu pochopení dobrovolné bezdětnosti v Rusku a jejích důsledků pro společenské normy a politiky.

Klíčová slova: dobrovolná bezdětnost, bezdětní, childfree, demografický přechod, plodnost v Rusku

Abstract:

This bachelor thesis explores the phenomenon of voluntary childlessness in the context of Russia. It focuses on the increasing trend of women in Russia who choose not to have children despite their biological capability. The thesis attempts to understand the motivations behind voluntary childlessness, considering societal expectations and cultural values. It investigates the correlation between voluntary childlessness and Russia's low standard of living, as well as the influence of traditional values and patriarchal societal structures. The study acknowledges the predominance of women in caregiving roles and the normative aspect of femininity associated with having children. It aims to provide a comprehensive overview of previous research on voluntary childlessness in Russia and seeks to answer questions about the reasons behind women's choice to be childless, including the impact of global changes in reproductive behavior, public opinion, and socio-economic conditions. The thesis contributes to a better understanding of voluntary childlessness in Russia and its implications for societal norms and policies.

Keywords: voluntary childlessness, childfree, demographic transition, fertility in russia

Obsah

ÚVOD.....	2
2. DEFINICE DOBROVOLNÉ BEZDĚTNOSTI A TEORETICKÉ UKOTVENÍ FENOMÉNU	3
2.1. Dobrovolná a nedobrovolná bezdětnost.....	3
2.2. Teorie používané při výzkumu dobrovolné bezdětnosti	5
2.3. Kdo se rozhoduje pro bezdětnost?	5
2.4. Změny ve společnosti a růst počtu dobrovolně bezdětných.....	9
2.5. Společenské důsledky volby bezdětnosti	10
3. UVEDENÍ DO KONTEXTU RUSKÉ SPOLEČNOSTI.....	11
3.1. Patriarchální kontext Ruska	11
3.2. Propaganda jako nástroj natalistické politiky.....	13
3.3. Rusko a životní úroveň.....	15
4. ZJIŠTĚNÍ Z VYBRANÝCH STUDIÍ O DOBROVOLNÉ BEZDĚTNOSTI V RUSKU.....	18
4.1. Kritéria výběru výzkumných prací.....	18
4. 2. Dobrovolná bezdětnost v moderní ruské společnosti: genderový aspekt (Kalenova, 2018)	18
4. 3. Choosing Whether to Have Children: A Netnographic Study of Women's Attitudes Towards Childbirth and the Family in Post-Soviet Russia (Attwood & Isupova, 2018).....	21
4. 4. Trendy v šíření hodnot bezdětnosti v Rusku a jejich dopad na krizi instituce rodiny (Vildanova et al., 2017).....	24
4. 5. Dobrovolná bezdětnost: podstata, určující faktory (Kostina & Garaeva, 2019)	26
4. 6. Dobrovolná bezdětnost v moderním Rusku: společenské postoje (Kostina & Garaeva, 2019)	28
4. 7. Childfree as a Social Phenomenon: Russians' Attitude to Voluntary Childlessness (Salyakhieva & Saveleva, 2017)	29
4. 8. The Trap of Moscow's Low Birthrate: The Highly Educated Childless? (Maleva & Tyndik, 2014).....	30
4. 9. Prevalence and determinants of childlessness in Russia and Moscow (Biryukova & Tyndik, 2015).....	32
5. ZODPOVĚZENÍ DŘÍVE FORMULOVANÝCH OTÁZEK	33
Jaké jsou hlavní demografické charakteristiky dobrovolně bezdětných osob v Rusku?.....	34
Jaké jsou hlavní důvody, proč se Rusové rozhodují pro bezdětnost?	34
Jaký je názor veřejnosti na dobrovolně bezdětné lidi v Rusku?.....	35
Jaké jsou znaky dobrovolné bezdětnosti v Rusku v mezinárodním srovnání?	36
6. ZÁVĚR	38
SEZNAM LITERATURY	39

ÚVOD

Rozhodnutí pro dobrovolnou bezdětnost, tedy záměrné rozhodnutí nemít děti, je složitý a mnohostranný fenomén, který zpochybňuje tradiční společenská očekávání a hluboce zakořeněné kulturní hodnoty. Dobrovolnou bezdětností se rozumí vědomé rozhodnutí jednotlivců nebo párů nemít děti, přestože k tomu mají biologické předpoklady. Motivace k dobrovolné bezdětnosti jsou různorodé a liší se u jednotlivých osob. Jedná se o vyvíjející se společenský fenomén, který si zaslouží pečlivé zkoumání a pochopení, aby se podpořila inkluzivnější a vstřícnější společnost, která respektuje různé životní volby. Tato bakalářská práce si klade za cíl proniknout do specifického kontextu Ruska a zkoumat, proč se ženy v této zemi stále častěji rozhodují pro bezdětnost.

Je třeba také upozornit, že uvedený problém v dané práci bude zkoumán zejména z hlediska ženské části populace, jelikož o ženách se více uvažuje v souvislosti s jejich pečovatelskou rolí v rodině. Chtít mít děti je normativní součástí femininity, na muže je v tomto ohledu tlak společnosti nižší. Spojení žen s mateřstvím sice není samo o sobě negativní, ale stává se problematickým, pokud vede ke genderovým stereotypům a společenským očekáváním, která omezují možnosti volby a příležitosti žen. Dívky jsou od raného věku často socializovány tak, aby upřednostňovaly pečovatelské a ošetrovatelské role, zatímco chlapci jsou povzbuzováni k tomu, aby se věnovali zájmům a kariéře mimo domov. Tato kulturní podmíněnost utvrzuje představu, že hlavním úkolem žen je rodit a vychovávat děti, zatímco muži jsou ceněni za své úspěchy ve veřejné sféře. V důsledku toho, když se mluví o bezdětnosti, často se mluví o bezdětnosti žen. Proto se v rámci svého zájmu o toto téma zaměřuji především na ženy. V úvahu budou brány i údaje o mužích, i když především proto, aby bylo zajištěno širší pochopení a komplexní zobrazení celkové situace. Některé studie nekladou důraz na genderový aspekt, což ztěžuje rozdělení jejich zjištění podle genderové charakteristiky.

Cílem této studie je identifikovat charakteristiky dobrovolné bezdětnosti v Rusku se zaměřením na různé aspekty, jako jsou socioekonomické podmínky, životní úroveň, demografické údaje a tradicionalistická politika. Práce se zabývá předchozími výzkumy a snaží se osvětlit, jak ženy řeší otázky plánování rodiny v různých socioekonomických podmínkách. Pokusím se také zaměřit na zajímavý paradox v ruské společnosti, kde se střetávají tradiční hodnoty s patriarchální společenskou strukturou při klesající porodnosti. Tento paradox poukazuje na složitost společenské dynamiky a její dopad na demografické trendy. Na jedné straně jsou v Rusku hluboce zakořeněné kulturní normy, které zdůrazňují

význam rodiny, manželství a mateřství, což odráží tradiční hodnoty, které přetrvávají po generace. Navzdory těmto tradičním očekáváním však v Rusku dochází k poklesu porodnosti, což vyvolává otázky o účinnosti tradičních hodnot při formování reprodukčního chování.

Bakalářská práce patří do kategorie přehledových studií. V úvodu je představen výzkumný problém a zdůrazněn význam studia dobrovolné bezdětnosti v Rusku. Následující část představuje fenomén dobrovolné bezdětnosti a kontextualizuje její příčiny v rámci moderní společnosti. Kapitola poskytuje teoretický rámec pro reflexi rozmanité povahy dobrovolné bezdětnosti, zkoumá její aspekty a zohledňuje širší společenské a kulturní faktory, které ovlivňují reprodukční volby v současné době obecně. Dále se práce zaměřuje na moderní ruskou společnost z hlediska její patriarchální struktury a přetrvávajícího vlivu tradičních hodnot. Pomocí relevantních výzkumů nastíním obecný přehled vztahu ruské společnosti k plození dětí, s jakými očekáváním a tlaky se setkávají ženy v souvislosti s mateřstvím a jak se tyto faktory prolínají s rozhodnutím být dobrovolně bezdětná/ý. Hlavní část práce se bude věnovat přehledu dosavadních studií o dobrovolné bezdětnosti v Rusku. Pokusím se poskytnout komplexní přehled relevantní literatury z ruského kontextu. Prozkoumám klíčová zjištění z předchozích výzkumů a zároveň se pokusím najít odpovědi na níže uvedené otázky:

Jaké jsou hlavní demografické charakteristiky dobrovolně bezdětných osob v Rusku?

Jaké jsou hlavní důvody, proč se Rusové rozhodují pro bezdětnost?

Jaký je názor veřejnosti na dobrovolně bezdětné lidi v Rusku?

Jaké jsou znaky dobrovolné bezdětnosti v Rusku v mezinárodním srovnání?

2. DEFINICE DOBROVOLNÉ BEZDĚTNOSTI A TEORETICKÉ UKOTVENÍ FENOMÉNU

2.1. Dobrovolná a nedobrovolná bezdětnost

Jak už bylo zmíněno v úvodu, dobrovolná bezdětnost je vědomé rozhodnutí jednotlivce nemít děti, přestože k tomu má biologické předpoklady. Řídí se osobními preferencemi, hodnotami a životními okolnostmi. Výzkumníci si pod pojmem "dobrovolně bezdětní"

představují osoby v plodném věku, které jsou schopné reprodukce a vyjádřily svůj záměr nemít děti, osoby v plodném věku, které se rozhodly pro sterilizaci jako formu antikoncepce, nebo osoby mimo plodný věk, které byly plodné, ale vědomě se rozhodly nemít děti (Kelly 2009). Lidé, kteří se rozhodnou pro dobrovolnou bezdětnost, si aktivně volí upřednostnit jiné aspekty svého života, jako je kariéra, osobní růst, vztahy nebo péče o životní prostředí, před tradiční cestou rodičovství.

Naproti tomu nedobrovolná bezdětnost se týká neschopnosti nebo obtíží jednotlivců počít nebo donosit dítěte, přestože po dětech touží (Kelly 2009). Nedobrovolná bezdětnost může vzniknout v důsledku různých faktorů, včetně neplodnosti, zdravotního stavu, problémů s reprodukčním zdravím nebo nepředvídaných okolností. Na rozdíl od dobrovolné bezdětnosti, která je výsledkem vědomého rozhodnutí, je nedobrovolná bezdětnost mimo kontrolu jednatelce a může být zdrojem citového strádání, smutku a touhy po rodičovství (Kelly 2009). Důležité je také upřesnit, že do jevu nedobrovolné bezdětnosti nepatří rozhodnutí nemít děti z ekonomických důvodů, což je běžná mylná představa.

Správná interpretace pojmu je jeden ze zásadních problémů, s nimiž se vědci při výzkumu jevů potýkají. Například podle jedné studie se přibližně třetina definic účastníků týkající se dobrovolné a nedobrovolné bezdětnosti neshodovala s definicemi výzkumníků, což poukazuje na složitost a variabilitu toho, jak jednotlivci vnímají a interpretují vlastní bezdětnost (Jeffries, Konnert 2002). Rozdělení bezdětnosti na dobrovolnou nebo nedobrovolnou je v některých případech užitečné, ale studie ukazují, že bezdětnost často není vnímána jako záměrné rozhodnutí vést život bez dětí. Pokud jde o bezdětnost, je velmi neobvyklé, aby se lidé drželi jednoho celoživotního rozhodnutí. Místo toho se často objevuje jako nerozhodnutí bezdětných jedinců. Přání mít děti je většinou stabilnější, což znamená, že se lidé často aktivně snaží stát se rodiči (Hašková 2009). Přestože by se mohlo zdát, že většina dobrovolně bezdětných osob skončí bezdětná v důsledku okolností, „okolnosti“ bezdětnosti se občas považuje za samostatný jev. Okolnostně bezdětné jsou ty ženy, které si v určité fázi svého života představovaly, že budou mít biologické děti, a které jsou podle svého nejlepšího vědomí fyzicky schopné počít a donosit dítě. Přestože dosáhly konce svého reprodukčního období a neporodily. Je obtížné definovat, zda tento jev považovat za dobrovolný, nebo nedobrovolný. (Cannold 2000).

Je třeba také rozlišovat nejenom mezi nedobrovolnou a dobrovolnou bezdětností, ale i očekávanou a skutečnou bezdětností a existencí různých rodinných stavů. Bezdětná populace zahrnuje ty, kteří biologicky nemohou mít děti, ty, kteří jsou dočasně bezdětní, a ty, kteří jsou záměrně a trvale bezdětní (Kelly 2009). Výzkumníci musí také rozlišovat

očekávanou bezdětnost žen všech rodinných stavů, protože míry bezdětnosti jsou výrazně vyšší u žen, které nejsou vdané, mezi něž patří ovdovělé, rozvedené a nikdy neprovdané ženy (Rybińska, Morgan 2019). A konečně, některé studie vypočítávají statistické údaje o ženách napříč rodícím věkem, zatímco jiné zkoumají pouze ženy v pozdějším fertlním věku. Identifikace žen, které se rozhodly být v plodném věku bezdětné, může být náročná kvůli složitosti individuálních voleb a jejich vývoji v průběhu života. Někteří jedinci mohou zpočátku projevovat silnou touhu zůstat bezdětní, ale později změni názor, zatímco jiní se nemusí identifikovat s myšlenkou dobrovolné bezdětnosti v mladších letech, ale nakonec bez dětí skončí (Gillespie 2001). Korelace mezi počtem dětí, které si jedinci přejí, a jejich skutečným počtem potomků je obecně slabá, protože přání se v průběhu života mění. S přibývajícím věkem se obvykle snižuje předpokládaný počet dětí, částečně kvůli rostoucím biologickým překážkám rodičovství, ale také kvůli společenským a ekonomickým očekáváním. Reprodukční plány starších respondentů se v porovnání s mladšími respondenty více shodují s jejich následným chováním (Hašková 2009).

Odkládání rodičovství může také vést k celoživotní bezdětnosti. Podle Haškové (2009) jedinci vnímají své odkládání různě: ti, kteří k rodičovství teprve dozrávají a vidí ho ve vzdálenější budoucnosti, a ti, kteří rodičovství aktivně plánují a záměrně ho odkládají, aby se o něj začali pokoušet v "pravou chvíli". Existují také jedinci, kteří si vůbec nejsou jisti svou schopností stát se rodiči - přemýšlejí o tom a snaží se rozhodnout, ale vůbec to neplánují, odkládají to.

Tyto variace zdůrazňují obtíže při kategorizaci žen jako dobrovolně bezdětných a potřebu diferencovaného nahlížení individuálních zkušeností a životních trajektorií.

2.2. Teorie používané při výzkumu dobrovolné bezdětnosti

Studium dobrovolné bezdětnosti zahrnuje aplikaci různých teoretických perspektiv, aby bylo možné hlouběji porozumět faktorům a motivacím, které stojí za touto volbou.

Teorie racionální volby nabízí pohled na to, jak se jednotlivci rozhodují na základě zvažování nákladů a přínosů. Jako příklad využití této teorie pro dobrovolnou bezdětnost můžeme při jejím zkoumání použít Weberovu klasickou typologii jednání, jak ukazuje výzkum K. Park (2005). V kontextu dobrovolné bezdětnosti jednotlivci posuzují osobní, společenské a ekonomické náklady spojené s pořízením dětí oproti přínosům, které by jim přineslo, kdyby zůstali bezdětní. Teorie racionální volby označuje čas za hlavní faktor blahobytu jednotlivce a rodiny. Porod a výchova dítěte jsou časově náročné, takže proces porodu ohrožuje rodinný a individuální blahobyt. Růst hodnoty času souvisí se zapojením

žen do trhu práce a s růstem mezd. Úspěšná kariéra, profesní rozvoj a kompetence žen se tak stávají důležitějšími než plození dětí. Důsledkem je nárůst počtu záměrně bezdětných lidí ve společnosti a pokles porodnosti

Teorie rovnosti pohlaví, kterou navrhl demograf P. Macdonald (2000), má za cíl vysvětlit pokles míry plodnosti a rozdíly v úhrnné plodnosti. Podle této teorie kombinace vysoké úrovně genderové rovnosti v institucích orientovaných na jednotlivce (např. trh práce) a nízké úrovně v institucích orientovaných na rodinu upevňuje tradiční genderové role, kde jsou muži považováni za hlavní živitele rodiny. To následně přispívá k poklesu míry porodnosti. Teorie předpokládá, že dosažení rovnosti žen a mužů ve všech aspektech společnosti by vedlo k vyšší porodnosti. Přítomnost vyššího počtu bezdětných jedinců ve společnosti tedy podle této teorie svědčí o vyšší úrovni genderové nerovnosti.

Podle postmaterialistické teorie hodnot vedl růst individualizace společnosti, svoboda jednotlivce a především uspokojování osobních potřeb ke změnám v demografickém a sociálním chování. Došlo k posunu hodnot a životních orientací od materialistických k postmaterialistickým, což je patrné zejména ve vyspělých západních zemích po druhé světové válce. Tento posun vyplývá z toho, že generace vyrůstaly beze strachu z materiálního nedostatku. Postmaterialistické hodnoty zdůrazňují kvalitu života, individualismus, sebevyjádření a autonomii před materiálním bohatstvím a stabilitou. (Veevers 1980). V intimních vztazích se těžiště přesunulo od tradičních rolí k vztahům zdůrazňujícím citové naplnění a sebevyjádření, které se často vyznačují spíše dočasnými citovými vazbami než celoživotními závazky (Giddens 1992). Tento důraz na osobní svobodu a naplnění však může vést i k negativním důsledkům, jako je zvýšená životní nejistota a úpadek stabilních rodinných struktur. Současná rodina ve druhé fázi modernity upřednostňuje emocionální potřeby před ekonomickými nebo statusovými hledisky, což ji činí náchylnější k rozpadu, protože se v průběhu času mění individuální hodnoty a preference (Bauman 2000).

Tyto teoretické perspektivy se vzájemně nevyklučují a často se prolínají, aby poskytly komplexnější pochopení dobrovolné bezdětnosti. Zkoumání tohoto fenoménu z těchto úhlů pohledu pomáhá odhalit složitou souhru mezi individuální volbou, společenskými normami a strukturálními faktory, které ovlivňují reprodukční rozhodnutí.

2.3. Kdo se rozhoduje pro bezdětnost?

Rozhodnutí žen být bezdětné je ovlivněno různými faktory. Patří mezi ně upřednostňování osobní autonomie a spokojenosti, upřednostňování životního stylu, který umožňuje

svobodu a flexibilitu, zvažování finančních důsledků a motivace v oblasti životního prostředí a globálních problémů (Gillespie 2001). Tyto faktory formují individuální rozhodnutí o rodičovství a přispívají k rostoucímu trendu dobrovolné bezdětnosti žen.

Dobrovolná bezdětnost se u různých skupin žen liší. V některých zemích koreluje vyšší úroveň rovnosti žen a mužů, vzdělání, urbanizace a ekonomického rozvoje s vyšší mírou dobrovolné bezdětnosti. Například skandinávské země vykazují vyšší míru dobrovolné bezdětnosti ve srovnání s jinými regiony (Merz, Liebroer 2012). K. Trent a D. Poston (1982) studovali dynamiku bezdětnosti a zjistili souvislost mezi bezdětností a úrovní socioekonomického rozvoje země. Došli tak k závěru, že nedobrovolná bezdětnost je častější v rozvojových zemích a dobrovolná bezdětnost v zemích rozvinutých. Rozvojové země se často vyznačují špatnou výživou, nemocemi (včetně pohlavně přenosných chorob) a dalšími faktory. V rozvinutých zemích vedla urbanizace, dostupnost vyššího vzdělání a zaměstnání pro ženy k nárůstu dobrovolné bezdětnosti (Gillespie 2001).

Pokud jde o sociální nebo ekonomické podmínky jednotlivců, výzkumy ukazují, že dobrovolná bezdětnost je většinou spojena s ženami s vyšší úrovní vzdělání a vyšším sociálním statusem (Gillespie 2001). U žen s nižším vzděláním se dobrovolná bezdětnost z důvodu nedostatku ekonomických zdrojů vyskytuje jen zřídka. Lze to vysvětlit jako vyšší "náklady obětované příležitosti" spojené s plozením dětí u jedinců s vyšším socioekonomickým statusem. Finanční omezení sice mohou ovlivnit rozhodnutí některých jedinců nemít děti, ale negativní dopad na finanční zdroje vyplývající z toho, že mají děti, včetně ztráty účasti na trhu práce a nákladů na výchovu dětí, tuto záležitost dále komplikuje (Kelly 2009).

Vyšší vzdělání je však pouze statistické zjištění, důvody, proč ženy s vyšším vzděláním zůstávají bezdětné, jsou složitější a úzce provázané. Za prvé, kariérní aspirace a sledování profesních cílů mají u vysoce vzdělaných žen často přednost, což vede k odkládání početí dětí nebo upřednostňování kariéry před založením rodiny. Toto odkládání se může křížit s biologickými faktory, jako je klesající plodnost s věkem, což vede k menší pravděpodobnosti početí (Koropecjy-Cox, Call 2007). Společenské normy a očekávání mohou navíc ovlivňovat vzdělané ženy, které vnímají mateřství jako rozpor s jejich kariérní dráhou. To vede k tomu, že se ženy cítí nuceny činit těžká rozhodnutí ve svém vnímání jako členky společnosti. Od žen se téměř vždy očekává, že jejich prioritou bude mateřství, což může vést k diskriminaci na pracovišti. Což znamená, že často se na vyšších pozicích od žen očekává, že se vzdají mateřství, aby prokázaly vážnost svých kariérních záměrů (Koropecjy-Cox, Call 2007).

Kromě toho je přístup k antikoncepci a službám plánování rodiny obvykle vyšší u vzdělaných žen, což jim poskytuje větší kontrolu nad jejich reprodukčními rozhodnutími. U vzdělaných žen je méně pravděpodobné, že otěhotní náhodou (Gillespie 2001).

Některé studie však naznačují, že bezdětní vzdělání dospělí se nemusí nutně příliš věnovat své kariéře. Volný čas, svoboda od rodinných povinností a možnost předčasného odchodu do důchodu jsou u některých osob uváděny jako faktory ovlivňující rozhodnutí zůstat bezdětní (Kelly 2009). Je však nezbytné poznamenat, že existující studie se zaměřují především na evropské americké ženy ze střední třídy, přičemž zkušenosti chudých bezdětných žen a zejména chudých bezdětných žen barevné pleti jsou zkoumány jen v omezené míře

Některé studie naznačují, že určité rasové nebo etnické skupiny, například běloši nebo Asiaté, mohou mít vyšší míru dobrovolné bezdětnosti ve srovnání s jinými skupinami. Jako příklad lze uvést výzkumy provedené ve Spojených státech, které ukázaly, že Afroameričanky a Latinoameričanky mají tendenci mít děti v dřívějším věku, mají větší počet rodin a jsou náchylnější k tomu, aby měly děti mimo manželství (Dye 2008). Na druhou stranu bílé Evropanky jsou ve srovnání s ženami jiné barvy pleti častěji bezdětné a svou bezdětnost také častěji přisuzují dobrovolnému rozhodnutí. Tato zjištění je však třeba interpretovat opatrně, protože mohou být ovlivněna různými faktory, včetně socioekonomického statusu, kulturních norem a přístupu ke vzdělání a zdravotní péči (Kelly 2009).

Pro dobrovolnou bezdětnost se častěji rozhodují ženy po třicítce a čtyřicítce, které měly více času na zvážení svých možností a vybudování kariéry. Ženy, které se blíží ke konci svého plodného věku nebo jej překračují, aniž by měly děti, se mohou nově definovat jako dobrovolně bezdětné (Kelly 2009). Náboženské přesvědčení může mít vliv na toto rozhodnutí - ženy, které se hlásí k náboženství, se obecně méně často rozhodují pro dobrovolnou bezdětnost kvůli kulturním a náboženským očekáváním týkajícím se rodiny a plození dětí (Kelly 2009).

Nesezdaný stav je silným prediktorem dobrovolné bezdětnosti, jak dokazují různé studie (Abma, Martinez 2006). Tento trend přetrvává navzdory rostoucímu počtu porodů mimo manželství a vyvíjejícím se společenským postojům k výchově dětí mimo manželství. Pro některé ženy, které pociťují rozporný vztah k plození dětí, se rozhodujícím faktorem stává absence vhodného partnera ve vhodném období jejich života. Tyto ženy často vyjadřují, že

si vždy představovaly mít děti v kontextu manželského vztahu a stabilního domácího prostředí. Plánování rodičovství je často spojeno s plánováním manželství (Haškova 2009).

2.4. Změny ve společnosti a růst počtu dobrovolně bezdětných

V posledních několika stoletích prošla naše společnost významnými změnami v různých oblastech: sociální, technologické, průmyslové a politické. Tyto změny se odrážejí i v nejdůležitějších společenských institucích, jako je například instituce rodiny. Problematice instituce rodiny bylo již věnováno mnoho výzkumů. Jejich aktuálnost je podmíněna už zmíněnými transformačními procesy (růst individualizace a racionalismu ve společnosti, autonomie lidského chování, převaha osobních zájmů nad kolektivními, oslabování genderových rolí v rámci rodiny, změny tradičních norem a hodnot atd.) (Veevers 1973). Rodina začala v procesu socializace zaujímat méně místa, některé její funkce převzaly jiné společenské instituce a změnila se i její podoba a představa o tom, jak má vypadat. Změny v podstatě rodinné instituce ovlivnily také reprodukční chování lidí, což přímo souvisí s rostoucím počtem dobrovolně bezdětných lidí.

Reprodukční chování je soubor činností, emocionálních stavů a vztahů spojených s plazením či neplozením potomků v manželství i mimo něj. Klíčovým pojmem popisujícím reprodukční chování je stav úrovně plodnosti. V průběhu minulého století došlo ve vyspělých i rozvojových zemích k výrazné změně úrovně plodnosti v důsledku transformace na nový typ reprodukčního chování (Axinn, Ghimire, Smith-Greenaway 2017).

Určitá míra dobrovolné bezdětnosti existovala i ve starších typech společnosti, výzkum volby dobrovolné bezdětnosti u žen za posledních 50 let však odhaluje pozoruhodné změny ve společenských postojích a individuálních preferencích (Gillespie 2001). Ačkoli studie zjistily, že v tomto období došlo k obecnému nárůstu dobrovolné bezdětnosti, je důležité poznamenat, že rozsah a vzorce změn se mohou v jednotlivých zemích a kulturách lišit. Od druhé světové války se život mnoha žen výrazně proměnil. Vliv druhé vlny feminismu otevřel řadu příležitostí, svobod a možností, které byly dřívějším generacím žen nedostupné (Gillespie 2001). S vyvíjející se společenskou dynamikou, včetně měnících se mezilidských vztahů, rozmanitých rodinných struktur a většího zapojení žen do pracovního procesu, již mateřství není pro ženy jedinou možností. Sobotka (2017) ve své studii zkoumá trendy v dobrovolné bezdětnosti napříč Evropou. Jejich výsledky naznačily výrazný nárůst dobrovolné bezdětnosti u žen narozených v 60. a 70. letech 20. století ve srovnání s předchozími generacemi. Tento nárůst byl přičítán faktorům, jako je zvýšení možností vzdělávání, rozšíření kariérních možností, změna genderových rolí a větší důraz

na osobní naplnění a autonomii. Podobné závěry můžeme pozorovat i v globální perspektivě, včetně zemí severní Ameriky a východní Asie (Koropecj-Cox, Call 2007).

U mateřství došlo k výrazné proměně způsobu, jakým ženy kombinují placenou práci a pečování o děti, což vedlo ke změnám v samotné instituci mateřství (Campbell 1985). Tento posun lze přičíst různým sociálním, ekonomickým a kulturním faktorům. Ženy stále častěji vstupují do zaměstnání a vedle mateřské role se věnují kariéře. Pracovaly sice vždy, nyní si však začaly vydělávat vlastní peníze, se kterými mohou hospodařit. Významnou roli hrají ekonomické důvody, protože rodiny často potřebují k udržení určité životní úrovně dvojí příjem. Kromě toho mění se genderové normy a očekávání podněcují ženy k tomu, aby se věnovaly svým profesním ambicím a dosáhly pocitu osobního naplnění nad rámec tradičních pečovatelských rolí (Kelly 2009). Sociální politika a podpůrné systémy sice sehrály roli při usnadňování kombinace placené práce a mateřství (zavedení prorodinných politik, jako je rodičovská dovolená, flexibilní pracovní úvazky a cenově dostupné možnosti péče o děti), je však důležité poznamenat, že problémy a překážky, kterým pracující matky čelí, přetrvávají. Nerovnoměrné rozdělení domácích a pečovatelských povinností mezi oběma pohlavími, omezený přístup k cenově dostupné a kvalitní péči o děti a předsudky na pracovišti mohou ženám bránit v efektivním skloubení placené práce a mateřství (Kelly 2009).

O změnách v reprodukčním chování obyvatelstva se často hovoří v souvislosti s krizí instituce rodiny. Vliv reprodukčního chování na instituci rodiny je předmětem diskusí mezi vědci. Někteří považují dobrovolnou bezdětnost za krizi a zdůrazňují význam tradičních funkcí rodiny pro společenskou stabilitu. Vyjadřují obavy z úpadku mezigeneračních vazeb a možných ekonomických důsledků. Jiní považují nárůst dobrovolné bezdětnosti za transformaci, která odráží společenské změny a autonomii jednotlivce (Veveers 1973). Uznávají přízpusobivost rodinné instituce a koexistenci různých rodinných struktur.

2.5. Společenské důsledky volby bezdětnosti

Stigmatizace bezdětných žen, zejména těch, které se rozhodnou pro dobrovolnou bezdětnost, byla pozorována v různých společnostech. Ze sociologického hlediska lze tuto stigmatizaci chápat optikou deviantního chování. Deviace označuje chování, které porušuje společenské normy a očekávání, a rozhodnutí být bezdětný je výzvou tradičním normám spojeným s rolí ženy a mateřstvím (Gillespie, 2001). Rodičovství je významnou součástí lidského života, někdy je dokonce považováno za jediný cíl života. Pokud však jde o muže, jen zřídka můžete slyšet spojení "muž - otec" jako mužský primární smysl života (Hašková 2009).

Rodit děti bylo dlouho považováno za společensky očekávané a oceňované chování žen, hluboce zakořeněné v kulturních, náboženských a sociálních rámcích. Kulturní diskurzy spojené s ženstvím a mateřstvím se mění pomalu (Gillespie, 2001). Ženy, které se od této normy odchýlí a rozhodnou se zůstat bezdětné, jsou často vystaveny společenským odsudkům, stereotypům a negativním nálepkám. Mohou být vnímány jako "sobecké", "nepřirozené" nebo jako ty, které neplní svou společenskou povinnost. Tyto tlaky mohou pocházet z různých zdrojů, včetně rodiny, přátel a kulturního nebo náboženského přesvědčení. Stigmatizace může vést k napjatým vztahům, pocitům viny nebo zklamání a pocitu vyloučení ze společenských skupin. Dobrovolně bezdětné ženy se navíc mohou setkávat s profesními problémy a omezeními v důsledku předpojatého vnímání jejich angažovanosti nebo pečovatelských schopností (Kelly 2009). Stigmatizující postoje k bezdětnosti přispívají k marginalizaci a sociálnímu vyloučení žen, které se pro ni rozhodnou.

Názory na bezdětnost se liší podle její motivace, některé jsou více stigmatizovány než jiné. Například v českých mediálních narativech se nedobrovolnou bezdětností často myslí biologická neplodnost, zatímco dobrovolná bezdětnost je vnímána jako sobecká nebo nezodpovědná. Vina a nevinost jsou mezi bezdětnými rozděleny nerovnoměrně, přičemž nedobrovolně bezdětní jedinci jsou vnímáni jako méně vinní. Dobrovolná bezdětnost je kritizována za to, že nepřispívá budoucím generacím a potenciálně zatěžuje důchodové systémy (Haškova 2009).

Je důležité si uvědomit, že tato stigmatizace není univerzální, protože kulturní a společenské postoje k bezdětnosti se v různých kontextech liší. Některé společnosti mohou volbu žen týkající se mateřství více přijímat a podporovat, zatímco jiné mohou silně lpět na tradičních genderových rolích a normách (Gillespie 2001). Chápání stigmatizace bezdětných žen jako formy deviace však poukazuje na sociální konstrukci norem a dynamiku moci, která je ve hře.

3. UVEDENÍ DO KONTEXTU RUSKÉ SPOLEČNOSTI

3.1. Patriarchální kontext Ruska

Rusko je dlouhodobě spojováno s patriarchální společenskou strukturou, kde moc a autoritu mají převážně muži. Patriarchální systém v Rusku je hluboce zakořeněn v tradičních genderových rolích a očekáváních, které posilují dominanci mužů v různých aspektech společnosti, včetně politiky, ekonomiky a rodinné dynamiky (Kizenko 2013).

V ruském kontextu se patriarchát projevuje řadou sociálních, kulturních a právních norem, které udržují nerovnosti mezi pohlavími. Ženám jsou často přisuzovány tradiční role pečovatelek, hospodyň a rodiček dětí, zatímco od mužů se očekává, že budou hlavními živiteli rodiny a budou přijímat rozhodnutí (Holmgren 2013). Tato genderová dělba práce značně omezuje přístup žen ke vzdělání, pracovním příležitostem a mocenským pozicím. Větší podíl žen než mužů se potýká chudobou. Výzkum provedený Atencio a Posadas (2015) tvrdí, že ženy vydělávají v průměru přibližně o 30 % méně než muži, což ukazuje na jeden z největších rozdílů v platech mezi zeměmi s vysokými příjmy. Patriarchální hodnoty se odrážejí také v ruském právním rámci, kde zákony a politiky mohou diskriminovat ženy nebo posilovat tradiční genderové role. Existují například rozdíly v právní ochraně žen na pracovišti, dostatečně ošetřena není problematika genderově podmíněného násilí a omezené je zastoupení žen ve vedoucích politických funkcích. Ačkoli patriarchální systémy nejsou v Rusku ojedinělé, historický a kulturní kontext země přispěl k přetrvávání patriarchálních hodnot (Kizenko 2013). Na utváření a udržování patriarchálních struktur se podílely faktory, jako je vliv ruské pravoslavné církve, konzervativní společenské normy a dědictví genderových ideologií ze sovětské éry.

Je důležité poznamenat, že ne všichni jedinci v Rusku striktně dodržují patriarchální normy a že ve společnosti existují různé názory. V posledních letech v Rusku sílí feministické hnutí, které se snaží zpochybňovat patriarchální normy, prosazovat rovnost žen a mužů a prosazovat práva žen (Holmgren 2013). Toto hnutí však čelí značným výzvám, včetně odporu státu, odporu konzervativců a omezených zdrojů pro aktivismus.

Zároveň, kontext, ve kterém se změna povahy společnosti vyskytuje, se v Rusku značně liší od například Spojených států a od většiny zemí západní Evropy, a to hlavně kvůli dlouhodobému a hlubokému vlivu komunistické ideologie a roli dělnické třídy (Kizenko 2013). Během sovětské éry byly ženy v Rusku povzbuzovány k tomu, aby se aktivně zapojily do pracovního procesu a hrály ve společnosti významnou roli nad rámec tradičních povinností hospodyně. SSSR upřednostňoval vzdělání a pracovní příležitosti žen, podporoval rovnost pohlaví a zdůrazňoval význam přínosu žen pro pracovní sílu (Racioppi, O'Sullivan See 1995). Ženy byly podporovány v kariéře v různých oborech, včetně vědy, techniky, medicíny a politiky. Tento důraz na posílení postavení žen a jejich rovné zapojení do pracovního procesu podpořil u ruských žen pocit síly a nezávislosti. Na rozdíl od Spojených států, kde v poválečném období 50. let 20. století došlo k obnovení tradičních genderových rolí a důrazu na ženy v domácnosti (Racioppi, O'Sullivan See 1995), si ruské ženy udržely silnou pozici v pracovní síle. Tento kulturní rozdíl přispěl k

tomu, že matky z dělnické třídy byly vykreslovány jako silné a schopné osobnosti, které se mohou podílet jak na pracovní síle, tak na výchově mladé generace.

Sovětská ideologie zdůrazňovala kolektivní odpovědnost za výchovu dětí s přesvědčením, že stát a společnost by měly podporovat ženy v jejich dvojí roli - jako dělnice a matky. Propaganda a média hrály roli při vykreslování mateřství dělnické třídy jako ušlechtilé a respektované činnosti (Kizenko 2013). Ženy byly často zobrazovány v pozitivním světle, jak plní své povinnosti jak pracovnic, tak pečujících matek. Cílem těchto zobrazení bylo inspirovat a motivovat ostatní ženy, aby přijaly svou roli dělnických matek a přispěly k budování socialistické společnosti. Idealizovaný obraz dělnického mateřství prezentovaný sovětským státem se však málokdy shodoval s realitou, kterou zažívaly jednotlivé ženy (Attwood, Isupova 2018). Navzdory poskytované podpoře se mnoho dělnických matek potýkalo s problémy při sladování svých povinností a naplňování společenských očekávání. Ekonomická a sociální realita často vytvářela překážky, které bránily plnému naplnění idealizované představy o dělnickém mateřství.

3.2. Propaganda jako nástroj natalistické politiky

Po rozpadu SSSR se vnímání a definování mateřství v Rusku významně změnilo, hlavně pod vlivem nové politické ideologie a zaměření na budování svébytné národní identity (Racioppi, O'Sullivan See 1995). V posledních 20 letech došlo v ruské politice k oživení prosazování tradičních hodnot a k obrodě pravoslavné církve ve snaze se odlišit od západních vlivů. Církev sehrála významnou roli při utváření společenských norem a hodnot v Rusku, stát ji přizpůsobuje svou politikou a pomocí ní posiluje tradiční roli žen jako matek a pečovatelek (Kizenko 2013). Vláda aktivně prosazuje a podporuje koncepci konzervativní rodiny a posiluje roli mateřství jako základního kamene společnosti. Tento posun je patrný z různých politických opatření a veřejných kampaní zaměřených na podporu porodnosti, podporu tradičních rodinných struktur a posilování genderových rolí. Svou roli při posilování natalistických a tradicionalistických narativů hrají také státem kontrolovaná média. Televizní pořady a reklamy často zobrazují mateřství a rodinný život jako klíčové pro identitu a naplnění ženy.

Ruská vláda využívá propagandu jako nástroj k formování veřejného mínění a prosazování preferovaných narativů. To zahrnuje posilování tradičních hodnot jako prostředku k upevnění moci, udržení sociální soudržnosti a potírání vnímaných hrozeb ze strany západních ideologií (Stepanova 2022). Vnímaný boj proti "liberálnímu" Západu je často rámován jako obrana národní suverenity. Tento uhel pohledu staví Rusko do pozice protiváhy západního vlivu, zejména v oblasti sociálních a kulturních otázek. Ruská vláda

prostřednictvím státem kontrolovaných médií a politické rétoriky líčí Západ jako zdroj morálního úpadku a kulturního imperialismu. Navíc pojem "liberální" Západ není homogenní a samotné západní společnosti vykazují širokou škálu přesvědčení, hodnot a politických orientací (Stepanova 2022). Vnímání boj mezi Ruskem a "liberálním" Západem je třeba chápat v kontextu geopolitického napětí, ideologických střetů a rozdílných přístupů k řízení a společenským normám.

Nové politické klima v Rusku, které klade důraz na tradiční hodnoty a staví se do protikladu k "liberálnímu" Západu, má vliv na to, jak jsou dobrovolně bezdětné ženy vnímány ve společnosti (Attwood, Isupova 2018). Tyto ženy často čelí značnému tlaku a kritice, přičemž převládající narativ naznačuje, že jejich jediným cílem by mělo být počít děti a starat se o ně. Je důležité poznamenat, že rozhodnutí být dobrovolně bezdětný je často osobní volbou založenou na individuálních preferencích a nemusí nutně vyplývat z poznání nebo dodržování západních hodnot. Tyto ženy jsou však často vystaveny obvinění ze sobectví a ovlivnění zkaženými západními ideologiemi (Levčenko, Bayandina 2023). V některých případech je trend dobrovolné bezdětnosti dokonce vykreslován jako záměrná snaha o oslabení země.

Všudypřítomná propaganda dále formuje veřejné mínění a může silně ovlivňovat úsudek lidí o tomto tématu. I když se v diskusích o dobrovolné bezdětnosti explicitně neodkazuje k západním hodnotám, širší působení propagandy stále hraje významnou roli (Attwood, Isupova 2018). Propagace tradičních hodnot a důraz na mateřství jako společenskou povinnost vytváří prostředí, v němž je volba dobrovolné bezdětnosti stigmatizována a vnímána jako odchylka od společenských očekávání.

Na ruské politické scéně mají děti a mateřství velký význam a často jsou považovány za klíčové pro budoucnost a identitu národa (Stepanova 2022). Velký důraz je kladen na prosazování a podporu tradičních rodinných hodnot s přesvědčením, že silné rodiny a vysoká porodnost jsou nezbytné pro prosperitu a kontinuitu země. Mateřství je často vykreslováno jako vlastenecká povinnost a symbol národní síly. Stát aktivně podporuje a motivuje porod prostřednictvím různých politik, včetně finančních dávek, mateřské dovolené a programů pomoci. Cílem vládního natalistického přístupu je řešit demografické problémy, jako je nízká porodnost a stárnutí populace. Děti jsou považovány za základ společnosti a budoucnost národa. Jsou oceňovány jako dědicové a zachovatelé ruské kultury, tradic a hodnot (Stepanova 2022). V politickém diskurzu se často zdůrazňuje význam zajištění stabilního a pečujícího prostředí pro výchovu dětí, včetně přístupu ke kvalitnímu vzdělání, zdravotní péči a sociální podpoře, i když tyto cíle málokdy bývají

dosažené. V tomto politickém kontextu je role matek vysoce ceněna. Jsou oslavovány jako strážkyně rodinné jednotky a často zobrazovány jako obětavé pečovatelky a vychovatelky. Mateřství je vnímáno jako naplňující a úctyhodné povolání, přičemž společnost očekává, že ženy budou upřednostňovat svou roli matek a pečovatelek.

Jedním z příkladů natalistické politiky je program "mateřského kapitálu" zavedený v roce 2007, který poskytuje finanční podporu rodinám při narození druhého nebo dalšího dítěte. Tento program zahrnuje jednorázovou platbu a možnost využít prostředky na bydlení, vzdělání nebo budoucnost dítěte (Attwood, Isupova 2018). Záměrem této politiky je motivovat páry k tomu, aby měly více dětí, a zmírnit finanční zátěž spojenou s výchovou rodiny.

3.3. Rusko a životní úroveň

Pro pochopení chování žen v souvislosti s jejich životními rozhodnutími, jako je například rození dětí, je zásadní vzít v úvahu ekonomický a sociální kontext v Rusku a to, jak se ženy z různých socioekonomických prostředí rozhodují na základě svých zdrojů a možností.

Pochopení životní úrovně v Rusku v souvislosti s bezdětností je zásadní z několika důvodů. Zaprvé umožňuje nahlédnout do socioekonomických faktorů ovlivňujících rozhodování o rodině. Zkoumáním životní úrovně můžeme pochopit finanční realitu, která může ovlivnit rozhodnutí páru mít děti nebo zůstat bezdětný. Ekonomická nestabilita může zesílit obavy o zajištění dětí, což vede některé páry k tomu, že rodičovství odkládají nebo se ho úplně vzdávají. Ekonomické faktory se navíc mohou propojovat s kulturními normami a společenskými očekáváními, což dále komplikuje rozhodovací proces týkající se zakládání rodiny (Hašková 2009). Navíc, ekonomické podmínky se výrazně liší mezi městskými centry a venkovskými oblastmi, což ovlivňuje postoje k výchově dětí a plánování rodiny (Chistik 2019). Je to také důležité pro pochopení následující části, neboť některé z analyzovaných prací zdůrazňují rozdíly mezi bezdětností v různých regionech.

Ekonomický status žen ovlivňuje jejich rozhodování o mateřství. Ženy s vyššími příjmy, které mají přístup ke zdrojům, mají větší flexibilitu při rozhodování a využívají lepší zdravotní péči, vzdělání a péči o děti (Kelly 2009). I přes své ekonomické výhody však mohou čelit určitým výzvám. Mezi tyto výzvy mohou patřit společenská očekávání týkající se tradičních genderových rolí a mateřství, problémy s rovnováhou mezi pracovním a soukromým životem a možná diskriminace a předsudky na pracovišti. Kromě toho existuje jistě kulturní a společenský tlak na upřednostňování rodinného života před kariérami

postupem, což může u žen usilujících o osobní i profesní úspěch vyvolávat napětí. Naopak ženy z nižších socioekonomických vrstev se potýkají s finančními omezeními a omezeným přístupem k podpůrným zdrojům, což ovlivňuje jejich rozhodování o plánování rodiny (Veevers 1980). Ekonomická nestabilita nebo nepříznivé podmínky mohou ženy odrazovat od založení nebo rozšíření rodiny kvůli obavám o finanční stabilitu a schopnost zajistit své děti.

Významnou roli při utváření životní úrovně v Rusku hrají regionální rozdíly (Chistik 2019). Městská centra, zejména Moskva a Petrohrad, mají obvykle vyšší příjmy a větší dostupnost zboží a služeb ve srovnání s venkovskými oblastmi. Bohatství a životní úroveň se často koncentrují ve velkých městech, zatímco venkovské regiony se mohou potýkat s omezeným přístupem k infrastruktuře, pracovním příležitostem a sociálním službám (Chistik 2019). Zatímco někteří jednotlivci a rodiny se těší relativně vysoké životní úrovni, značná část obyvatelstva čelí ekonomickým problémům, včetně chudoby a omezeného přístupu ke zdrojům. Ekonomické nerovnosti a regionální rozdíly jsou i nadále významnými faktory, které utvářejí životní úroveň v Rusku.

Průměrné příjmy obyvatelstva v Rusku zkreslují údaje o úzké vrstvě s vysokými příjmy. V Rusku drží nejbohatší část obyvatelstva významnou část majetku země (Chistik 2019). Na 10 % nejlépe vydělávajících osob v zemi připadá značný podíl na celkových příjmech, což svědčí o vysoké míře koncentrace příjmů. Podle údajů Federální služby státní statistiky si 55 % Rusů vydělává dvacet pět tisíc rublů¹ nebo méně měsíčně, zatímco 23 % má příjem nižší než patnáct tisíc rublů² (Sobol, 2018). Každý šestý Rus v produktivním věku není schopen zajistit sebe a svou rodinu s příjmy na jednoho člena rodiny nižšími než regionální životní minimum. Podle odborníků z analytického centra při ruské vládě tato "armáda pracujících chudých" čítá celkem 12,1 milionu lidí, což představuje 16,8 % celkového trhu práce (Sobol 2018).

Obecně platí, že v socioekonomickém hodnocení rozvinuté nebo rozvojové země hraje významnou roli střední třída. V případě Ruska jsou však existence a velikost střední třídy předmětem diskusí. Zatímco některé studie naznačují vznik střední třídy v některých městských oblastech, jiné tvrdí, že příjmové rozdíly a omezená vzestupná mobilita brání rozvoji silné střední třídy (Baladina 2022). Střední třída je často spojována s větší kupní silou a schopností dovolit si řadu zboží a služeb nad rámec základních potřeb. Základní

---

¹ přibližně 8600 českých korun podle kurzu v roce 2018

² přibližně 5200 českých korun podle kurzu v roce 2018

potřeby, jako jsou potraviny, bydlení a zdravotní péče, jsou obecně dostupné, ale kvalita a dostupnost těchto služeb se může v různých městských a venkovských oblastech lišit (Sobol, 2018). Například podle kritérií vypracovaných Vysokou školou ekonomickou, přední ruskou univerzitou pro ekonomický výzkum, bylo možno v roce 2013 do jádra této skupiny zařadit pouze 8 % ruské populace (Baladina 2022).

Všechny výše uvedené údaje se vztahují i na socioekonomický stav ruské rodiny. Blahobyt každé ruské rodiny však do značné míry závisí na uspokojení řady potřeb, které často závisí jak na potenciálu a schopnostech samotné rodiny, tak na rozvinuté rodinné infrastruktuře, která v daném regionu existuje (Pavšincová 2007). Významnými objekty rodinné infrastruktury jsou zdravotnické komplexy, pohotovostní lékařské a psychologické služby apod. Efektivní fungování těchto služeb a zařízení má pozitivní vliv na pohodu rodiny a pomáhá posilovat aktivní životní styl jejích členů.

Jedním z hlavních problémů ruské rodinné infrastruktury je problém bydlení. Možnosti bydlení se v průběhu času rozšířily, ale stále nedosahují mezinárodních standardů. Zásadní význam má bytová politika zaměřená na zvýhodněné úvěry, ale pouze 5 % bytů v Rusku se prodává s využitím hypotečních programů (Pavšincová 2007). To přispívá k tomu, že 4,5 milionu rodin čeká na bydlení až 15-20 let.

Pokud jde o státní podporu a sociální služby, navzdory dvacetinásobnému nárůstu počtu ústavů sociálních služeb od roku 1994 uspokojují pouze asi 10 % potřeb rodin, a to kvůli problémům, jako je nedostatečná podpora, slabé řízení a nedostatek finančních prostředků (Pavšincová 2007).

Při analýze výše uvedených informací o Rusku tak můžeme odpovídajícím způsobem zobecnit informace o kvalitě života jeho obyvatel. Na vrcholu stojí malé procento bohatých jedinců, kteří disponují značnými finančními prostředky a těší se vysoké životní úrovni. Obvykle mají přístup k exkluzivním příležitostem, luxusnímu zboží a elitním službám. Uprostřed se nachází relativně malá střední třída, která zahrnuje odborníky, podnikatele a jednotlivce se stabilními příjmy. Tento segment má střední životní úroveň, přístup k základním vymoženostem, vzdělání, zdravotní péči a určitým diskrečním výdajům. Většina ruské populace spadá do nižších příjmových skupin nebo zažívá chudobu. Tato skupina se potýká s různými socioekonomickými problémy, jako jsou omezené pracovní příležitosti, nedostatečný přístup ke kvalitnímu vzdělání a zdravotní péči a nižší životní úroveň. Často mají problém uspokojit své základní potřeby a čelí finančním potížím.

4. ZJIŠTĚNÍ Z VYBRANÝCH STUDIÍ O DOBROVOLNÉ BEZDĚTNOSTI V RUSKU

4.1. Kritéria výběru výzkumných prací

Tato práce je zpracována formou přehledové studie založené na rešerši literatury zabývající se dobrovolnou bezdětností v Rusku. Jejím sepsáním jsem se snažila poskytnout ucelený přehled o důvodech a determinantách volby být bezdětná/ý.

Všechny mnou vybrané práce vznikly v letech 2015-2019 a zkoumají fenomén dobrovolné bezdětnosti v Rusku v rozmezí zhruba 10 let. Některé práce však zahrnují údaje za přibližně 20 let kolem zkoumané doby, aby bylo možné prokázat a porovnat reprodukční chování v různých dobách. Většina prací provádí vlastní kvantitativní výzkum, někdy jej kombinuje s kvalitativním. Témata prací se od sebe mírně liší, neboť se zaměřují na různé aspekty fenoménu (např. dobrovolná bezdětnost a instituce rodiny, veřejné mínění, gender apod.). Studie, které jsem se rozhodla analyzovat, byly provedeny v celém Rusku, některé z nich se však zaměřují konkrétně na větší městská centra. Některé práce lze označit za regionálně specifické, zejména pokud jde o údaje z hlavního města.

Primárním kritériem bylo vyhledávání literatury na základě klíčových slov, přičemž jsem použila tato klíčová slova nebo jejich kombinace: voluntary childlessness, childfree, fertility in Russia apod.

Druhé kritérium bylo jazykové. Vyhledávala jsem pouze studie v angličtině a ruštině. Názvy děl v ruštině byly pro lepší porozumění přeloženy do češtiny, originální názvy najdete v seznamu literatury v hranatých závorkách.

Při výběru prací, z nichž jsem vycházela, jsem se řídila doporučeními pro přehledovou studii. Zařadila jsem pouze ty studie, ke kterým jsem měla přístup. K vyhledávání jsem využila platformy jako Google Scholar a JSTOR.

4. 2. Dobrovolná bezdětnost v moderní ruské společnosti: genderový aspekt (Kalenova, 2018)

[Осознанная бездетность в современном российском обществе: гендерный аспект (А. Каленова, 2018)]

Studie Aliny Kalenové se zabývá fenoménem záměrné bezdětnosti v současné ruské společnosti, zejména se zaměřením na její genderové aspekty. Zkoumá tuto problematiku z různých úhlů pohledu, včetně feminismu, vývoje rodinné dynamiky a změn reprodukčního chování v čase. Výzkum zahrnuje období od 90. let 20. století do současnosti (2018) a

poskytuje komplexní analýzu toho, jak se měnily postoje a chování v souvislosti s rodičovstvím.

Hlavní hypotéza studie předpokládá, že muži a ženy se pro záměrnou bezdětnost rozhodují z různých důvodů, což zdůrazňuje potřebu porozumět genderově specifickým motivacím, které za touto volbou stojí. Z metodologického hlediska výzkum využívá jak teoretickou analýzu internetových skupin, tak empirický sociologický výzkum, přičemž využívá polostrukturované online rozhovory a dotazníkové šetření ke shromáždění poznatků od dobrovolně bezdětných osob.

V současném Rusku je patrných několik trendů v rodinném a reprodukčním chování. Dochází k poklesu počtu sňatků a nárůstu neregistrovaných svazků. Zvyšuje se věk vstupu do manželství, páry se stále častěji rozhodují pro sňatek v pozdějším věku. Stále více převládají nukleární rodiny, i když přechod od rozšířených rodin k nukleárním ještě není dokončen. Zvýšila se rozvodovost, což odráží měnící se postoje k manželství a stabilitě rodiny. Kromě toho roste počet porodů mimo manželství a neúplných rodin a mění se role mužů a žen v rodinách. Rostoucí samostatnost žen a jejich zapojení do pracovního procesu ovlivňují reprodukční rozhodnutí, přičemž se stále častěji dává přednost menším rodinám. Přestože dochází k nárůstu rozvodů a používání antikoncepce, společenská hranice dobrovolné bezdětnosti podle odhadů v současné ruské společnosti nepřesahuje 10 %.

V Rusku záměrně bezdětní jedinci přitahují pozornost veřejnosti a vědců tím, že jsou velmi aktivní na internetu. Lze to považovat za ojedinělý rys, protože v jiných společnostech se tato tendence nevyskytuje tak často. Zajímavé je, že jinak je téma dobrovolné bezdětnosti tabuizováno a málo lidí o něm v běžném životě mluví. Autorka naznačuje, že právě to může být důvodem k vytvoření úzké a poněkud radikální komunity na internetu. Existují desítky sociálních internetových skupin věnovaných tomuto tématu, kde lidé diskutují o svých životech, volbách a hledají rady. Sdílejí podobný systém přesvědčení, díky čemuž se jeví téměř jako hnutí, ale členové toto tvrzení obvykle důrazně popírají.

Tyto komunity mají obvykle popis a pravidla, ve kterých je popsáno jejich poslání, které spočívá především ve vytvoření prostoru pro komunikaci, sdílení zkušeností a navazování kontaktů mezi podobně smýšlejícími lidmi. Co se týče obsahu sdíleného v rámci těchto komunit, diskuse se pohybují od osobních zkušeností a výzev spojených s bezdětností až po témata, jako jsou vztahy, koníčky a zdraví. Časté jsou internetové memy, které často odrážejí ironické nebo satirické názory na rodičovství a společenská očekávání. Některé skupiny se zaměřují na osobní zkušenosti a často upozorňují na negativní setkání s rodiči a

děti na veřejných místech. Diskuse v těchto komunitách mohou být vyhrocené, komentáře se někdy zvrhnou v agresivní hádky mezi zastánci a odpůrci životního stylu bez dětí. Některé z nich mají méně konfrontační atmosféru a diskuse se týkají široké škály témat mimo bezdětnost. Členové sdílejí fotografie, memy a osobní zkušenosti, což vytváří rozmanitější a inkluzivnější komunitní prostor.

Při analýze těchto skupin lze odvodit základní hodnoty jednotlivců. Dobrovolně bezdětní jedinci dávají přednost svobodě a seberealizaci, často oceňují osobní autonomii a kariérní postup před tradičními rodinnými povinnostmi. Faktory, jako je příjem a úroveň vzdělání, nejsou podle výzkumu určující pro bezdětnost; ta je spíše zakořeněna ve světonázoru a hodnotách jednotlivců.

Je důležité reflektovat genderový aspekt dobrovolné bezdětnosti. Obě pohlaví mohou postrádat potřebu nebo touhu mít děti. Podle výsledků výzkumu zejména muži zdůrazňují obavy z ohrožení svého finančního postavení a upřednostňují práci před rodinou, přičemž zdůrazňují svou touhu po nezávislosti a sebeuspokojení. Naopak ženy mohou prostřednictvím dobrovolné bezdětnosti odolávat společenskému tlaku na dodržování tradičních genderových rolí a vyjadřovat svou touhu po svobodě a seberozvoji.

Rozhovory a analýza internetových skupin odhalují odlišné portréty vědomě bezdětných mužů a žen. Muži, obvykle ve věku kolem 27 let, dávají přednost seberozvoji a materiálnímu blahobytu, často uvádějí touhu "žít pro sebe" a vyhnout se finanční zátěži spojené s rodičovstvím. Obvykle nemají partnery a svou materiální situaci hodnotí jako průměrnou. Vyrůstají v úplných rodinách, často jsou buď jedinými dětmi, nebo nejstaršími ve větších rodinách. Připouští možnost, že se rozhodnutí změní. Ženy ve věku kolem 28 let podobně oceňují seberozvoj a svobodu. Obvykle jsou ve vztahu, hodnotí svou materiální situaci na mírné úrovni. Jsou také vychovávány v úplné rodině, buď jako jediné dítě, nebo jako nejstarší sourozenec. V průměru jsou však ženy pevně přesvědčeny, že jejich rozhodnutí vědomě se zdržet plození dětí zůstane v budoucnu nezměněno. Obě pohlaví v průměru vykazují neutrální postoj k dětem.

Dotazníkové šetření, provedené autorkou, odhalilo smíšené názory: 60 % je neutrálních, 24 % negativních a 16 % pozitivních. Jako důvod neutrálního postoje respondenti uvádějí individuální volbu a porozumění, zatímco negativní postoje pramení z připsované nezodpovědnosti nebo nedostatku ohledu na prospěšnost pro společnost. Pozitivní názory často pocházejí od těch, kteří jsou sami bezdětní nebo se vžívají do touhy po autonomii.

Důvody odmítání rodičovství se liší, ale často zahrnují obavy o finanční stabilitu, odpor k dětem, strach ze zodpovědnosti, kariérní aspirace a touhu po svobodě. Respondenti také uvádějí jako významné faktory zdravotní problémy a obavy o vztah. Celkově postoje k dobrovolné bezdětnosti odrážejí složitou směs osobních hodnot, společenských očekávání a praktických úvah.

Hlavní zjištění:

1. Genderově specifické motivace ovlivňují muže a ženy v současné ruské společnosti při volbě záměrné bezdětnosti.
2. Postoje a chování související s rodičovstvím se v Rusku v průběhu času měnily, což bylo ovlivněno historickými změnami v rodinných strukturách, společenskými normami a ekonomickými faktory.
3. V Rusku vznikly aktivní internetové komunity záměrně bezdětných osob, které slouží jako platformy pro komunikaci, sdílení zkušeností a hledání rad, což odráží společenský trend, který není v jiných kulturách tak rozšířený.
4. Vědomě bezdětní jedinci upřednostňují osobní autonomii, kariérní postup a seberealizaci před tradičními rodinnými povinnostmi, přičemž faktory jako příjem a úroveň vzdělání nejsou pro bezdětnost určující.
5. Postoje společnosti k dobrovolné bezdětnosti v Rusku jsou smíšené, většinou neutrální.

4. 3. Choosing Whether to Have Children: A Netnographic Study of Women's Attitudes Towards Childbirth and the Family in Post-Soviet Russia (Attwood & Isupova, 2018)

Attwood a Isupova se zabývají vývojem ruské společnosti v oblasti porodnosti a sledují její vývoj od sovětské éry až po současnost. Použitý netnografický přístup³ nabízí cenné poznatky o postojích a vnímání žen v souvislosti s mateřstvím a rodinou v postsovětském Rusku. Analýzou online diskusí na různých platformách v letech 2006 až 2016 výzkumníci odhalují různorodou škálu pohledů na rození dětí a plánování rodiny. Anonymita, kterou online fóra poskytují, umožňuje účastnicím vést upřímné diskuse o citlivých tématech jako je neplodnost s takovou mírou pohodlí, jakou lze v osobních interakcích nalézt jen zřídka.

---

³ Netnografie je specifický typ kvalitativního výzkumu sociálních médií. Přizpůsobuje metody etnografie k pochopení sociální interakce v kontextu současné digitální komunikace.

Tato metodologická volba se ukazuje jako zvláště užitečná ve společnosti, jako je Rusko, kde jsou některá témata, včetně reprodukčního zdraví, značně stigmatizována.

Autoři se nejprve zabývají důvody, proč se lidé rozhodli pro bezdětnost. Zjistili, že bezdětné ženy často uvádějí „tradiční“ důvody, jako je nedostatek financí, touha po seberozvoji a obavy z přelidnění. Některá svá rozhodnutí přičítají domnělému slabému mateřskému instinktu nebo pragmatickým úvahám, přičemž si více než rodičovství cení osobní svobody.

Bezdětní jedinci zdůrazňují své právo na volbu a odmítají společenské normy diktující rodičovství. Tvrdí, že každý má právo na vlastní názor a odchylka od normy není ze své podstaty špatná. Někteří jedinci, kteří již děti mají, vyjadřují podporu těm, kteří se rozhodli je nemít, a zdůrazňují, že je důležité respektovat volbu druhých.

Někteří jedinci naopak vyjadřují silnou touhu po dětech a považují ji za přirozený sklon. Snaží se pochopit, proč některé ženy rodičovství odmítají, považují ho za sobecké nebo odporující přirozenosti. Existují spekulace, že některé bezdětné ženy mohou být ovlivněny touhami svých partnerů a obětovat své mateřské instinkty pro udržení vztahu. Jiní se ptají, zda moderní antikoncepce umožnila většímu počtu žen otevřeně vyjádřit svůj bezdětný postoj. Přestože ne vždy mají pro toto rozhodnutí pochopení, mnozí uznávají a respektují právo bezdětných žen volit si svou cestu a zdůrazňují význam zodpovědného rodičovství nad společenskými očekáváními.

Diskuse kolem odkládání mateřství poukazuje na různé pohledy na trend žen, které mají děti v pozdějším věku. Někteří vnímají odkládání porodu pozitivně a domnívají se, že umožňuje jedincům být na rodičovství lépe připraveni po finanční, psychické, a dokonce i zdravotní stránce. Existují však i obavy, že starší matky mohou mít méně energie a času věnovat se svým dětem, což jim může bránit v tom, aby jim plně rozuměly a podporovaly je. Jsou zaznamenány kulturní rozdíly s odkazy na praktiky ze sovětské éry, kdy se o děti často starali starší členové rodiny. Navzdory kritice a společenskému tlaku v Rusku se uznává, že se postoje vyvíjejí, což odráží trendy pozorované v západních zemích, kde je odkládání rodičovství do doby dosažení finanční stability stále běžnější a společensky přijatelnější.

Autoři zjistili, že převládá akceptace diferencovaných genderových rolí, přičemž silná touha po dětech je často vnímána především jako ženský fenomén. Příchod dětí může posílit tradiční genderové role, kdy se muži často stávají hlavními živiteli rodiny, zatímco ženy přebírají povinnosti v domácnosti. Bezdětné ženy jsou během tohoto výzkumu někdy

označovány za sobecké nebo egoistické a ty, které vyjadřují nechuť k mateřství, mohou čelit tvrdému odsudku a nepřátelství. Dokonce i ženy, které vyjadřují mateřské city, ale rozhodnou se nemít děti z osobních důvodů, jsou vystaveny kritice a nedůvěře.

Mateřství se v postsovětském Rusku stalo intenzivním, přičemž společnost na ženy vyvíjí tlak, aby se plně věnovaly svým dětem. Ženy, které se chtějí věnovat kariéře, se setkávají s odporem a odsuzováním, přičemž společenská očekávání jim diktuji, že "jsi matka" a že by měly upřednostnit péči o děti před profesními aspiracemi. Tento tlak může vést k pocitům neštěstí a nelibosti, zejména pokud chybí podpora ze strany rodinných příslušníků nebo partnerů.

V sovětském i postsovětském Rusku byl tradiční model rodiny otce, matky a dětí prosazován jako ideální, přičemž jeho varianty byly označovány jako "neúplné" nebo "neplnohodnotné". Navzdory rostoucímu povědomí a diskusi v západních zemích o různých rodinných strukturách, včetně párů stejného pohlaví, Rusko zachovává úzkou definici rodiny, ačkoli někteří vědci ji zpochybňují. V internetových diskusích se vede debata o tom, zda rodina vyžaduje děti, přičemž někteří tento pojem odmítají. Někteří tvrdí, že bezdětné páry by neměly být označovány za "neúplné" rodiny. Celkově diskuse poukazují na měnící se vnímání rodiny, genderových rolí a společenských očekávání v současném Rusku.

Hlavní zjištění:

- 1) Podpora osobní volby přesahuje komunitu bezdětných, někteří rodiče vyjadřují solidaritu s bezdětnými.
- 3) Kulturní rozdíly, včetně praktik ze sovětské éry, ovlivňují postoje k odloženému mateřství.
- 4) Touha po dětech je často vnímána především jako ženský fenomén, což posiluje tradiční genderové role. Bezdětné ženy mohou čelit označení za sobecké, a dokonce i ty, které vyjadřují mateřské city, ale rozhodnou se nemít děti, čelí kritice.
- 5) Ruská společnost tlačí na ženy, aby upřednostňovaly péči o děti před kariérou, což vede k pocitům neštěstí a nelibosti. Tradiční rodinné modely jsou propagovány jako ideální a jejich odchylky jsou považovány za neúplné, přestože se jejich vnímání celosvětově vyvíjí.
- 6) Rusko zachovává úzkou definici rodiny, což vyvolává debaty o tom, zda bezdětné páry představují úplné rodiny.

4. 4. Trendy v šíření hodnot bezdětnosti v Rusku a jejich dopad na krizi instituce rodiny (Vildanova et al., 2017)

[Тенденции распространения ценностей чайлдфри в России и их влияние на кризис института семьи (Вильданова, 2017)]

Článek Vildanové S.M., Granichnaye A.A., Mingaliev A.R. a Salyahiev L.M. z roku 2017 se zabývá fenoménem dobrovolné bezdětnosti v Rusku a jeho důsledky pro instituci rodiny. Studie využívá kombinaci kvalitativní a kvantitativní metodologie a jejím cílem je zjistit, do jaké míry představuje dobrovolná bezdětnost hrozbu pro tradiční rodinné struktury nebo zda představuje reálnou alternativu k rodičovství.

Prostřednictvím rozhovorů s odborníkem na reprodukční chování a dobrovolně bezdětnými jedinci, spolu s fokusní skupinou zahrnující mladé dospělé a hromadným průzkumem zahrnujícím různé demografické skupiny, autoři vykreslují komplexní obraz prostředí obklopujícího bezdětné volby v Rusku.

Jejich zjištění odhalují existenci menšiny dobrovolně bezdětných jedinců v ruské společnosti. Toto téma si v posledních letech získalo značnou pozornost, zejména v rámci internetových diskusí, ačkoli skutečná prevalence dobrovolné bezdětnosti nemusí být v souladu s jejím zobrazením v internetových diskusích. Autoři upozorňují, že chápání dobrovolné bezdětnosti pouze optikou internetového „hnutí“ není správné. Významná část této práce je však věnována právě tomuto fenoménu „online-hnutí“. Z těchto komunit byli vybráni respondenti a respondentky a hovoří o něm i dotazovaný odborník.

Dotazovaní dobrovolně bezdětní jedinci uváděli různé důvody své volby pro bezdětnost. První informátorka zdůraznila, že děti vnímá jako časovou a finanční zátěž a raději vynakládá prostředky na osobní rozvoj a cestování. Podobně druhý informátor vyjádřil nedostatek touhy po dětech v důsledku toho, že nemá rád děti obecně, a rozhodl se upřednostnit vlastní blahobyt. Třetí respondentka se ztotožnila s bezdětným životním stylem poté, co objevila podobně orientované jedince na internetu, aktivně se zapojila do souvisejících skupin a našla podporu.

Všichni respondenti se setkali s nepochopením a odmítnutím ze strany rodiny a přátel, což odráží negativní společenské vnímání dobrovolné bezdětnosti v Rusku. Někteří zažili tlak, aby se přizpůsobili tradičním rodinným očekáváním, zatímco jiní pozorovali neutrální postoj svého blízkého okolí k jejich volbě bezdětnosti.

Výzkumný tým zkoumal vliv rodičovské rodiny na světonázor respondentů, ale nezjistil žádné významné charakteristické rysy, kromě toho, že skoro všichni respondenti byli jedináčky. Klíčovou roli při usnadňování komunikace a podpory mezi bezdětnými osobami sehrál internet, což poukazuje na širší zastoupení tohoto hnutí v online komunitách.

Podle odborníka, s nímž byl veden rozhovor, není "hnutí bezdětných" úplným zastoupením bezdětných jedinců v celém Rusku. Expert pak uvádí, že zatímco „na Západě“ (tím jsou myšlené hlavně země západní Evropy) je tento životní styl rozšířenější a má tam tendence k institucionalizaci, Rusko má své vlastní charakteristické rysy. Především to, že se dobrovolná bezdětnost šíří v podobě hnutí či subkultury jako způsob boje proti tradičním hodnotám.

"Ideologie bezdětných" zpochybňuje tradiční pojetí rodiny a klade důraz na osobní svobodu a naplnění nad společenská očekávání rodičovství. Tento střet ideologií je považován za klíčový aspekt vývoje hnutí, který má dopad na širší společenské chápání rodinné dynamiky.

Podle odborníka se důvody pro přijetí životního stylu bez dětí liší, ale společným tématem je touha po svobodě. Nejde pouze o vyhýbání se rodičovským povinnostem, ale také o upřednostňování osobních cílů a individuální autonomie. Při utváření těchto perspektiv hrají roli psychická traumata, osobní i rodinná, a také vliv sociálního prostředí.

Fokusní skupinu tvořili studenti Kazaňské federální univerzity ve věku 18-23 let, kteří byli vybráni pro svůj mladistvý pohled. Jednohlasně zdůrazňovali význam rodiny a její roli při utváření chápání světa jednotlivci. Shodli se na charakteristikách ideální rodiny, ale zároveň zdůraznili nutnost psychologické připravenosti před jejím založením. Názory na hnutí bezdětných se lišily, někteří ho vnímali pozitivně, protože řešilo obavy z přelidnění. Vyskytlo se však napětí ohledně jeho možného dopadu na mezilidské vztahy, zejména v párech. Účastníci ukázali své názory na situaci, kdy jejich partner není ochoten mít děti, přičemž jedním z možných důsledků bylo přijetí. Předpokládali rozkol mezi tradičními rodinnými hodnotami a bezdětnými ideály, ale domnívali se, že tento životní styl výrazně nezmění společenskou normu. Nakonec hodnotili rozšíření fenoménu childfree v Rusku jako relativně nízké vzhledem ke stabilitě ruských rodinných hodnot a přetrvávajícímu společenskému očekávání rodičovství.

Názory veřejnosti z hromadného průzkumu týkající se životního stylu bezdětných jsou spíše neutrální nebo negativní, přičemž mnozí jej vnímají jako výzvu tradičním rodinným normám.

Autoři však naznačují, že ať už se na tento fenomén pohlíží jako na "hnutí" na internetu, nebo jen jako na osobní volbu, odráží širší společenské změny, které mají dopad na instituci rodiny.

Hlavní zjištění:

- 1) Charakteristickým rysem ruské dobrovolné bezdětnosti je vytvoření silné online komunity, díky které se jeví jako hnutí;
- 2) Tato komunita může podpořit a potvrdit rozhodnutí lidí být bezdětní;
- 3) Rodiny a přátelé zkoumaných osob vyjadřují nepochopení, nátlak a negativní postoj;
- 4) Výzkum nezjistil žádné významné charakteristické společné rysy v rodičovských rodinách respondentů;
- 5) Velká část ruské bezdětné komunity se silně staví proti tlaku tradičních genderových rolí a rodinných očekávání;
- 6) Zkoumaní mladí lidé to nepovažují za velké ohrožení instituce rodiny a celkově nemají radikální názory;

4. 5. Dobrovolná bezdětnost: podstata, určující faktory (Kostina & Garaeva, 2019)

[Добровольная бездетность: сущность, факторы детерминации (Костина, Гараева 2017)]

Kostina a Garaeva se v roce 2019 zabývali fenoménem dobrovolné bezdětnosti v Rusku, zkoumali jeho podstatu a faktory, které ho ovlivňují. Jejich studie, založená na teoretické analýze reprodukčního chování v průběhu cca 10 let a empirickém výzkumu provedeném v roce 2018, má za cíl poskytnout vhled do širšího obrazu dobrovolné bezdětnosti v zemi.

Použitá metodologie zahrnovala empirický výzkum sestávajícím z rozhovorů s osobami, které se otevřeně označily za dobrovolně bezdětné, zahrnující 10 žen a 5 mužů.

Autoři uvádějí, že rodinná politika v Rusku je koncipována s cílem posílit rodinné hodnoty. Při uplatňování této politiky se však často přehlíží dynamika, která je vlastní moderním rodinám. Navzdory občasným výkyvům naznačuje zastřešující demografický trend v zemi pokles přirozeného přírůstku obyvatelstva spolu s poklesem počtu registrovaných sňatků.

Statistiky Federální služby státní statistiky z roku 2016 odhalily, že ve 44 regionech Ruska počet zemřelých převýšil počet narozených. Kromě toho došlo v porovnání s předchozím

rokem k 10,7% poklesu počtu narozených dětí, přičemž průměrný věk sňatků se posunul směrem ke starším demografickým skupinám, zejména ve věkové kategorii 25-34 let.

Údaje z celostátního sčítání lidu v roce 2010 odhalily pozoruhodný podíl bezdětných žen, kdy každá šestá žena ve věku 30-34 let a každá desátá ve věku 50 let zůstává bezdětná.

Empirický výzkum autorů se zaměřil především na identifikaci sociálního a kulturního kontextu dobrovolně bezdětných osob.

Respondenti se podělili o své zkušenosti týkající se toho, jak jejich rozhodnutí být bezdětní vnímají ostatní. Mladší respondenti obecně uváděli podporu ze strany přátel, zatímco názory mezi příbuznými se lišily. Starší respondenti čelili většímu nepochopení a někdy i nátlaku ze strany blízkého okolí. Autoři se domnívají, že je to proto, že u mladých lidí se očekává pozdější změna názoru, ale u starších respondentů tomu tak není.

Na otázku, jaký je jejich názor na to, jak by se tato problematika měla řešit, se odpovědi týkající se postojů společnosti a státu k bezdětným osobám rozcházely. Někteří se vyslovovali pro podporu, protože se domnívali, že by mohla zabránit nešťastnému rodičovství vyplývajícím ze společenského tlaku. Jiní se domnívali, že taková podpora není nutná, a tvrdili, že bezdětnost je individuální volba, která by měla být ponechána bez zásahu politických opatření, pokud nedojde k porušení práv.

Respondenti byli rovněž dotazováni na své náboženské přesvědčení. Všichni se označili za ateisty a odmítli náboženské doktríny, které podporují plození dětí. Náboženství vnímali jako překážku osobního rozvoje a vyjadřovali skepsi vůči náboženské víře.

Kromě toho hrálo při rozhodování jednotlivců pro dobrovolnou bezdětnost roli rostoucí povědomí o rizicích, zahrnující nejen finanční a technologické obavy, ale také environmentální rizika.

Hlavní zjištění:

- 1) V Rusku se demografický vývoj zhoršuje, roste rozvodovost a klesá porodnost;
- 2) Ruská rodinná politika není efektivní a přehlíží skutečné problémy (nedostatečná infrastruktura, měnící se pojetí rodiny, nestabilní socioekonomické podmínky);
- 3) Dobrovolně bezdětní lidé se v Rusku často nesetkávají s radikálními reakcemi na svou volbu, blízcí lidé vyjadřují neutrální nebo negativní názory;
- 4) Dobrovolně bezdětní lidé jsou často ateisté;

4. 6. Dobrovolná bezdětnost v moderním Rusku: společenské postoje (Kostina & Garaeva, 2019)

[Добровольная бездетность в современной России: отношение со стороны общества (Костина, Гараева 2017)]

Společenským postojům k dobrovolné bezdětnosti v současném Rusku se v roce 2019 ve své studii věnovaly Kostina a Garaeva. Tento výzkum se zabývá perspektivami zahrnujícími zhruba dvě desetiletí od roku 2000 s cílem porozumět názorům, které zastávají Rusové mimo hlavní město, se zvláštním důrazem na Jekatěrinburg, velké město. S využitím metody dotazníkového šetření se autoři zapojili do výzkumu 200 respondentů, mezi nimiž byli rovnoměrně zastoupeni muži a ženy, přičemž všem bylo více než 18 let.

Zajímavé je, že studie odhalila souvislost mezi rodičovským statusem a postoji k dobrovolné bezdětnosti. Ti, kteří již děti mají, měli tendenci zaujímat pozitivnější postoj k osobám, které se rozhodly nemít potomka, což pravděpodobně znamená, že rodiče hlouběji chápou všechna rizika a povinnosti spojené s narozením dítěte. Naopak bezdětní respondenti, pravděpodobně vedeni svými vlastními aspiracemi na rodičovství, vykazovali tendenci k negativnějšímu vnímání bezdětnosti.

Významná část respondentů, bez ohledu na rodičovský status, vyjádřila neutrální postoj k bezdětnému životnímu stylu. To naznačuje určitou míru společenské tolerance, i když individuální pohled ovlivňují různé nuance. Pozoruhodné je, že více než polovina účastníků mužského pohlaví vyjádřila negativní pocity vůči dobrovolné bezdětnosti, což má pravděpodobně kořeny v kulturních normách zdůrazňujících zachování rodiny a výchovu dědiců.

Celkově výzkum podtrhuje mnohostrannou povahu společenských postojů k dobrovolné bezdětnosti v Rusku, které jsou formovány individuálními zkušenostmi, kulturními normami a generačními perspektivami. Ačkoli ve společnosti existuje tolerance, přetrvávají rozdíly v závislosti na pohlaví, rodičovském statusu a věku, což odráží pokračující vývoj rodinných ideálů a volby životního stylu v současné ruské kultuře.

Hlavní zjištění:

- 1) Lidé s dětmi a bez dětí se k bezdětnosti staví různě. Bezdětní lidé vyjadřují více negativních postojů;
- 2) Muži vyjadřují negativnější postoj k dobrovolné bezdětnosti;
- 3) V průměru jsou názory neutrální;

4. 7. Childfree as a Social Phenomenon: Russians' Attitude to Voluntary Childlessness (Salyakhieva & Saveleva, 2017)

Studie se zabývá dopadem pozdního modernismu na tradiční hodnoty a rodinnou dynamiku v Rusku, zejména se zaměřením na fenomén dobrovolné bezdětnosti. Cílem studie, která zahrnuje období od roku 1950 do roku 2017 a jejíž empirický výzkum byl proveden v letech 2016-2017, je odhalit kořeny a vývoj dobrovolné bezdětnosti v ruském kontextu a zjistit, jak se k ní staví veřejnost.

S využitím kombinace sekundární analýzy a původního kvantitativního výzkumu se studie dotazovala 407 Rusů v reprodukčním věku z celé země. Zjištění odhalují střet mezi silnými rodinnými hodnotami a rostoucím trendem individualismu, který se blíží evropské úrovni.

Salyakhieva a Saveleva dávají klesající porodnost do souvislosti s krizí rodinné instituce v Rusku, kterou připisují změně společenských norem a přerozdělení rodinných povinností na jiné instituce.

Význam studia dobrovolné bezdětnosti v Rusku pro autory spočívá v její demografických důsledcích a kulturním významu. Země se potýká s populačním poklesem, rostoucím počtem rozvodů a výraznou proměnou pohledu na budování rodiny. Obecně lze říci, že ruský stát i obyvatelstvo vnímají pokles počtu obyvatel jako problém, což konzervativní představitelé podněcuje k navrhování opatření podporujících tradiční hodnoty v naději, že se tím problém vyřeší. Přijetí dobrovolné bezdětnosti by mohlo demografické problémy ještě prohloubit. Proto je téměř vždy stigmatizována a vnímána jako hrozba.

Rodičovství zůstává hluboce zakořeněno v ruských společenských normách, což je patrné z toho, že většina respondentů (87 %) vyjadřuje k dětem pozitivní postoje. Je však patrný nárůst podpory bezdětnosti, stejně jako rostoucí zájem o liberálnější hodnoty, které stojí v protikladu k prosazování tradičních rodinných hodnot. Výsledky průzkumu poukazují na smíšené postoje k bezdětnosti, kdy většina lidí tento koncept zná, ale jejich názory na jeho důsledky se rozcházejí. Většina vyjadřuje neutrální názory na samotný fenomén, druhá největší skupina (22 %) má tendenci být spíše negativní a pouze 19 % vyjádřilo skutečně negativní postoj. Rozhodně však roste povědomí o jeho potenciálním dopadu na moderní rodiny. Většina respondentů (58 %) považuje dobrovolnou bezdětnost za hrozbu.

Očekávání ohledně budoucnosti tohoto hnutí se liší, přičemž značná část předpokládá jeho rozšíření.

Důvody pro dobrovolnou bezdětnost podle respondentů sahají od osobní volby až po strach a finanční obavy. Navzdory různým pohledům značná část respondentů nesouhlasí s

myšlenkou úplného odmítnutí rodičovství. Při přímých a konkrétnějších otázkách na toto téma (jako jsou jejich úvahy o důvodech dobrovolně bezdětných jedinců) o něm respondenti hovoří ve smyslu negativních vlastností (především sobectví).

Celkově studie zdůrazňuje složitou souhru mezi vyvíjejícími se společenskými hodnotami, demografickými trendy a individuálními volbami a vrhá světlo na nuancovaný aspekt ruské sociální dynamiky.

Hlavní zjištění:

- 1) Dochází ke střetu hluboce zakořeněných tradičních hodnot s moderními společenskými a ekonomickými procesy;
- 2) Ruský demografický kontext se rychle mění, počet obyvatel klesá, počet rozvodů roste;
- 3) Ruský stát a obyvatelstvo vnímá dobrovolnou bezdětnost jako problém, jeho politikou je zabránit jí trváním na konzervativních hodnotách;
- 4) postoje Rusů k dobrovolně bezdětným jedincům jsou většinou neutrální, ale při bližším zkoumání spíše negativní;
- 5) Většina Rusů považuje dobrovolnou bezdětnost za hrozbu pro populaci a instituci rodiny;

4. 8. The Trap of Moscow's Low Birthrate: The Highly Educated Childless? (Maleva & Tyndik, 2014)

T. M. Maleva a A. O. Tyndik se v roce 2014 zabývali reprodukčním chováním obyvatel Moskvy, konkrétně se zaměřili na ty, kteří jsou dobrovolně bezdětní. Výzkum zahrnuje období od 90. let 20. století do roku 2013 a jeho cílem je předpovědět regionální vývoj a zároveň identifikovat faktory ovlivňující reprodukční rozhodnutí v Moskvě.

Metodika výzkumu zahrnuje sekundární analýzu celostátních průzkumů prostřednictvím dotazníků s využitím kvantitativního přístupu. Průzkumy provedené v roce 2013 zahrnovaly reprezentativní vzorek 3 000 osob, včetně osob narozených v Moskvě a migrantů. Data byla získána ze studie nazvané "Moskva a Moskvané", kterou provedl Institut pro humanitární rozvoj.

Ze studie vyplývá, že dobrovolná bezdětnost je v Moskvě společensky akceptovaná, ale není normou. 20,9 % žen s vyšším vzděláním si myslí, že by mohly být šťastné bez dětí. Po započtení nerozhodných odpovědí přibližně dvě třetiny vysokoškolsky vzdělaných žen stále považují děti za nezbytnou podmínku štěstí. Muži zastávali liberálnější názory - 23-

29 % z nich podporovalo myšlenku, že děti nejsou nutnou podmínkou štěstí, a při zohlednění nerozhodnutých odpovědí zastávalo tradiční názory 52,6-60 % mužů.

Přestože se ruský stát zaměřuje na stimulaci sekundární plodnosti (druhé dítě v jedné rodině), primární plodnost zůstává v hlavním městě problémem. Nedostatečná dostupná infrastruktura, jako je péče o děti v jeslích, rychlé životní tempo a pracovní kultura, přispívají k rostoucímu počtu osob, které se rozhodnou nemít děti.

Výzkum zdůrazňuje, že reprodukční trendy v Moskvě, jako je "past nízké plodnosti", kdy klesající velikost rodiny ovlivňuje další generace, nelze zobecnit na celou ruskou populaci. Studie naznačují, že tento trend je specifický pro hlavní město a není pozorován v jiných regionech.

Charakteristika dobrovolně bezdětné moskevské populace zahrnuje mnoho aspektů. Při srovnání pohlaví uvádějí bezdětnost častěji muži než ženy. Navíc narození v hlavním městě zvyšuje šanci na zastávání bezdětných postojů, stejně jako relativně vysoká úroveň příjmů podle subjektivních odhadů. Lidé, kteří se nenarodili v Moskvě, vykazují nižší pravděpodobnost volby dobrovolné bezdětnosti. Kromě migračního přílivu mladých žen z periferie v rámci Ruska zažívá Moskva také významnou migraci ze sousedních zemí, jako je Tádžikistán, Ázerbájdžán a další. Tito migranti, často hledající lepší ekonomické příležitosti, významně přispívají k populační dynamice a ovlivňují také porodnost v hlavním městě. Tyto ženy jsou dokonce méně často bezdětné, pravděpodobně kvůli odlišným kulturním a náboženským normám v jejich domovských zemích.

Mezi další ovlivňující faktory patří absence sourozenců, vysokoškolské vzdělání a přesvědčení, že formální manželství není nutné a že člověk může být šťastný i bez dětí. Tyto faktory významně zvyšují pravděpodobnost touhy po bezdětném životním stylu.

Zajímavé je, že zkušenost se soužitím s manželem či partnerem nemá při kontrole ostatních faktorů statisticky významný vliv na postoje k bezdětnosti. Nejvýznamnější vliv má však věková skupina, do které jedinec patří. Starší věkové skupiny vyjadřují bezdětné postoje 2,9krát častěji než mladší věkové skupiny, a to i při kontrole ostatních faktorů. To znamená, že čím méně je reálných možností mít děti, tím větší je sklon ospravedlnit skutečnou bezdětnost racionálním osobním rozhodnutím.

Hlavní zjištění:

- 1) Dobrovolný bezdětný životní styl v Moskvě existuje, ale není normou;
- 2) Moskvané nejsou připraveni na primární porody;

- 3) Moskva nemá dostatečnou infrastrukturu pro podporu pracujících matek a mladých rodin;
- 4) Nezdá se, že by se tento trend ve znatelné míře rozšířil do jiných regionů;
- 5) Mezi faktory ovlivňující volbu dobrovolné bezdětnosti patří: narození v hlavním městě, absence sourozenců, vyšší vzdělání a příjem, starší věková skupina;

4. 9. Prevalence and determinants of childlessness in Russia and Moscow (Biryukova & Tyndik, 2015)

Předkládaná studie se zabývá různými aspekty bezdětnosti v současném Rusku a snaží se objasnit její výskyt, charakteristiky a základní dynamiku. Zpočátku zkoumá současný stav bezdětnosti v Rusku a přechází ke zkoumání demografické revoluce (historický posun od vysoké porodnosti a vysoké úmrtnosti ve společnostech s minimální technologií, vzděláním (zejména žen) a ekonomickým rozvojem k nízké porodnosti a nízké úmrtnosti ve společnostech s vyspělou technologií, vzděláním a ekonomickým rozvojem.) od roku 1960 do současnosti. Cílem je odpovědět na konkrétní výzkumné dotazy týkající se prudkého nárůstu dobrovolné bezdětnosti v Moskvě, možné trajektorie její dynamiky u generací narozených v 70.-80. letech 20. století a klíčových demografických a socioekonomických rysů mezi bezdětnými jedinci. Práce se taky snaží předpovědět možné rozšíření jevu do dalších regionů.

Studie využívá metodologický přístup založený na sekundární analýze a využívá data získaná z celostátního sčítání lidu v letech 2002 a 2010, doplněná o poznatky získané ze třetí vlny ruského průzkumu Generations and Gender Survey (GGs-Russia, 2011) a druhé vlny průzkumu „Moskva a Moskvané“ (MaCS, 2013). Tento rozsáhlý soubor dat zahrnuje populaci 11 183 respondentů z GGS, kteří pokrývají různé věkové skupiny a geografické regiony v Rusku a 3 109 respondentů z MaCS, z Moskvy.

Studie potvrzuje existenci dobrovolné bezdětnosti v Rusku, i když v míře, která zatím nemůže konkurovat míře pozorované v Evropě. Pozoruhodné je, že charakteristiky dobrovolně bezdětných osob v Moskvě se liší od charakteristik osob v jiných regionech, pokud jde o věk, vzdělání, výši příjmů a rodinné zázemí. Zatímco Moskva vykazuje znaky druhého demografického přechodu, který se vyznačuje individualistickými hodnotami a opožděným zakládáním rodiny, v jiných částech Ruska se projevují rozdílné vzorce plodnosti ovlivněné kontextovými faktory, jako je velikost města a socioekonomické podmínky.

Studie využívá stejné údaje jako předchozí studie, aby dospěla k závěrům o charakteristikách bezdětné populace v Moskvě. V Moskvě převažují bezdětné záměry mezi 40-49letými dobře vzdělanými a dobře placenými jedinci, kteří jsou jediným dítětem v rodině rodičů a kteří nepovažují oficiální sňatek nebo mít děti za předpoklad štěstí. To, co k těmto zjištěním přidává, je alespoň hrubý obraz charakteristik bezdětných jedinců ve zbytku země. Ve zbytku země je také obtížné pojmenovat významné faktory preference nulového počtu dětí, ale obecně k nim patří vyšší věk, biologická neplodnost a absence partnera. Role věku jednotlivců je také vyšší než v Moskvě. Portréty bezdětných osob a hlavní determinanty bezdětnosti v Moskvě a v Rusku obecně se tedy výrazně liší.

Studie dochází k závěru, že v Moskvě existuje široké spektrum důvodů bezdětnosti lidí: například "okolnostní bezdětnost", bezdětnost z důvodu odkládání a skutečně dobrovolná (ve smyslu přímého rozhodnutí). V celé zemi však pouze první dva důvody skutečně ovlivňují, kolik lidí skončí bez dětí, protože ten třetí je statisticky nevýznamný. V Moskvě je asistovaná reprodukce mnohem rozvinutější, což umožňuje více ženám věřit, že mohou porod odložit, ale ne všechny jsou si vědomy skutečné účinnosti a rizik i těch nejmodernějších metod.

Kombinace odloženého porodu, nedostatečných podpůrných systémů a okolních faktorů, jako je absence stálého partnera, v podstatě vytváří složité prostředí, v němž se za dobrovolnou bezdětností mohou často skrývat základní společenské nedostatky.

Studie prognózuje možný nárůst bezdětnosti pramenící z dlouhodobého odkládání rodičovství, způsobeného společenskými změnami a změnou tradičních rodinných struktur v postsovětské éře.

Hlavní zjištění:

- 1) Moskva a zbytek Ruska mají velmi odlišné charakteristiky bezdětných osob;
- 2) Dobrovolná bezdětnost se objevuje převážně v Moskvě;
- 3) Mezi důvody bezdětnosti obyvatel Moskvy a regionů patří: okolnostní bezdětnost, odkládání porodu a neplodnost;
- 4) Prognózou vývoje tohoto jevu je nárůst všech typů bezdětnosti v Moskvě a velkých městech a rozšíření některých typů dobrovolné bezdětnosti v regionech;

5. ZODPOVĚZENÍ DŘÍVE FORMULOVANÝCH OTÁZEK

Jaké jsou hlavní demografické charakteristiky dobrovolně bezdětných osob v Rusku?

Definovat demografický portrét bezdětného člověka v Rusku může být složité. Jednak kvůli rozdílům v přístupu. V závislosti na tom, zda se studie zaměřuje na internetové zastoupení, nebo na širší demografický obraz. Například studie zkoumající jednotlivce, kteří explicitně deklarují své rozhodnutí být bezdětní na internetu, odhalují charakteristické rysy, jako je relativně nízký věk, obvykle kolem 27-28 let (tyto údaje byly shromážděny na základě pozorování sociálních platforem a zjištění průměrného věku účastníků) (Kalenova 2018). Naopak analýzy bezdětné populace jako celku, zahrnující jak dobrovolnou, tak nedobrovolnou bezdětnost, naznačují odlišný trend. Často končí bezdětní starší lidé, zejména ve věku 40-49 let (Maleva, Tyndik 2014; Biryukova, Tyndik 2015). Tento širší pohled bere v úvahu okolnosti bezdětnosti (absence partnera, ekonomická a sociální situace) a tendence k odkládání. Jednotný portrét je obtížné definovat také kvůli regionálním rozdílům. V Moskvě je mnohem více mladších lidí, kteří se blíže třicítce rozhodují zůstat bezdětní. Častěji také odkládají porod, a to kvůli dostupnější asistované reprodukci (většinou u žen, které předpokládají, že jim to umožní otěhotnět v pozdějším věku) a vyššímu životnímu tempu. V regionech jsou však lidé méně náchylní k volbě bezdětnosti v mladém věku. Průměrný věk bezdětných je tak v regionech o něco vyšší. Lidé narození v Moskvě na rozdíl od těch, kteří se tam přestěhují, také častěji zůstávají bezdětní (Maleva, Tyndik 2014; Biryukova, Tyndik 2015; Attwood, Isupova 2018).

Všechny studie se však shodují na určitých charakteristikách. Dobrovolně bezdětní jedinci v Moskvě i ve zbytku Ruska často vyrůstají v úplných rodinách, buď jako jedináčci, nebo jako nejstarší ve větších rodinách. Z hlediska pohlaví se pro bezdětnost častěji rozhodují muži než ženy. Bezdětní jedinci mají v průměru vyšší vzdělání a vyšší příjem. Většinou nejsou věřící. (Kalenova, 2018; Maleva, Tyndik 2014; Biryukova, Tyndik 2015; Kostina, Garaeva 2019).

Jaké jsou hlavní důvody, proč se Rusové rozhodují pro bezdětnost?

V Rusku se jednotlivci mohou rozhodnout zůstat bezdětní z mnoha důvodů, které odrážejí složitou souhru osobních hodnot, společenských očekávání a praktických hledisek. Je zde patrný trend odkládání rodičovství, ať už z důvodu upřednostňování osobní autonomie a kariérního postupu před tradičními rodinnými povinnostmi, nebo z důvodu okolnostních faktorů, jako jsou nedostatečné podpůrné systémy a absence stálého partnera (Biryukova,

Tyndik 2015). Odkládání rodičovství je často spojeno s dosažením finanční stability, někdy s obecnou představou, že jsou psychicky nepřipraveni na porod a/nebo výchovu dětí. Dosažení této "finanční stability" často vyžaduje mnoho času a úsilí a někteří jedinci se obávají, že nebudou schopni věnovat dítěti dostatek času. Toto odkládání pak často přispívá k tomu, co se označuje jako "okolnostní bezdětnost" (Kalenova 2018; Attwood, Isupova 2018).

Z několika studií vyplývá, že značná část dobrovolně bezdětných lidí v Rusku se obává o svou bezpečnost a finanční situaci, což vysvětluje neklidnou situaci v zemi i ve světě, ekonomickou krizí atd. (Kalenova 2018). Environmentální důvody se ve vysvětleních lidí objevují, ale nejsou statisticky významné (Kostina, Garaeva 2019).

Muži i ženy se mohou rozhodnout zůstat bezdětní z různých důvodů. Obě pohlaví nejčastěji uvádějí obavy z ohrožení finančního postavení, nechuti k dětem, upřednostňování práce a seberealizace před rodinou nebo odolávání společenskému tlaku (Kalenova 2018; Attwood, Isupova 2018, Vildanova et al. 2017). Zejména ženy mohou vyjadřovat touhu po svobodě a seberozvoji prostřednictvím dobrovolné bezdětnosti. Ženy se často vyhýbají zhoršení zdravotního stavu a fyzickým tělesným změnám v důsledku plození dětí a těhotenství. Často to také souvisí s vnímáním krásy a přesvědčením, že po porodu "se ženy nestarají o svůj vzhled". Strach žen, že se stanou "nechtěnými" muži nebo "ošklivými", souvisí s hluboce zakořeněným přesvědčením, že ženy jsou povinny být krásné a "pečovat o sebe", aby byly ve společnosti respektovány (Attwood, Isupova 2018; Kalenova 2018).

Řada dobrovolně bezdětných žen vyjadřuje silné pocity vůči tradičním genderovým rolím. A přestože to nemusí být nutně důvod, proč nemít děti, souvisí to s tím v několika ohledech. Některé ženy říkají, že jim chybí to, čemu se říká "mateřský instinkt", že je myšlenka mít děti nikdy nelákala. Některé ženy se rozhodují pro bezdětnost jako reakci na společenský tlak, ve snaze dokázat, že "ženy jsou víc než matky" (Kalenova 2018; Attwood, Isupova 2018; Vildanova et al. 2017).

Jaký je názor veřejnosti na dobrovolně bezdětné lidi v Rusku?

Veřejné mínění o dobrovolné bezdětnosti v Rusku ukazuje spektrum postojů od neutrálních přes pozitivní až po negativní. Zastánci neutrálních názorů často zdůrazňují respekt k individuální volbě, zatímco negativní postoj pramení spíše z vnímání nezodpovědnosti nebo odklonu od tradičních rodinných norem. Stále však převládá

společenské stigma, které vede k zážitkům nepochopení a odmítnutí ze strany rodiny a přátel, zejména u starších lidí (Attwood, Isupova 2018; Kostina, Garaeva 2019).

Postoje navíc významně ovlivňuje rodičovský status, přičemž ti, kteří již děti mají, projevují obecně větší pochopení pro dobrovolnou bezdětnost, pravděpodobně kvůli hlubšímu povědomí o náročnosti rodičovství. Naopak bezdětní jedinci mohou dobrovolnou bezdětnost vnímat negativněji, což je dáno jejich vlastními aspiracemi na rodičovství nebo společenskými očekáváními. Názory dále formují generační rozdíly, přičemž mladší jedinci vykazují větší otevřenost vůči alternativním životním stylům, ale také se potýkají s napětím mezi tradičními rodinnými hodnotami a měnícími se společenskými normami (Kostina, Garaeva 2019; Salyakhieva, Saveleva 2017; Attwood, Isupova 2018).

Z analyzovaných prací vyplývá, že většina ruské populace považuje tento jev za důsledek krize instituce rodiny a domnívá se, že by měla být přijata určitá opatření k vyřešení tohoto problému (Kostina, Garaeva 2019; Vildanova et al. 2017; Salyakhieva, Saveleva 2017). Podle některých studií mezi všemi obyvateli Ruska (jedinci obou pohlaví, s jakoukoli úrovní vzdělání v reprodukčním věku) si většina myslí, že štěstí a sebeuspokojení není možné bez dětí. Zatímco muži to prohlašují tím více, čím jsou vzdělanější, ženy to mají zřejmě naopak. Ženy však obecně častěji považují toto tvrzení za pravdivé (Maleva, Tyndik 2014; Biryukova, Tyndik 2015).

Zdá se, že ženy v Rusku jsou více ovlivněny společenským tlakem - mužská dobrovolná bezdětnost je přijímána snadněji než ženská. Mnoho dobrovolně bezdětných žen se cítí být společností odmítáno, a to nejen z hlediska komunikace se svým sociálním okolím, ale také ve státních narativích a mediální reprezentaci. Některé říkají, že se cítí "neviditelné", jiné se cítí znepokojeny svým zobrazováním jako karikatury. Ty ženy, které označily názor svého okolí za neutrální, stále uvádějí, že se necítí být plně akceptovány (Attwood, Isupova 2018; Kalenova, 2018).

Celkově lze říci, že postoje k dobrovolné bezdětnosti v Rusku odrážejí složitou dynamiku individuálních zkušeností, kulturních norem a generačních perspektiv a poukazují na probíhající změny v rodinných ideálech a volbě životního stylu v zemi.

Jaké jsou znaky dobrovolné bezdětnosti v Rusku v mezinárodním srovnání?

Téměř všichni autoři upozorňují na jedinečnost ruské dobrovolné bezdětnosti, zejména na její aktivní přítomnost na internetu (Kalenova 2018; Vildanova et al. 2017; Kostina, Garaeva 2019; Attwood, Isupova 2018). Na rozdíl od mnoha jiných společností přitahují v

Rusku jedinci, kteří se rozhodli vzdát se rodičovství, na internetu značnou pozornost. Důvodem tohoto zastoupení může být skutečnost, že toto téma zůstává v každodenních rozhovorech do značné míry tabu. V internetových komunitách se podobně smýšlející jedinci scházejí, aby diskutovali o své volbě a hledali rady, ačkoli se brání tomu, aby byli označováni za formální hnutí. Online fóra poskytují platformu pro upřímné rozhovory o citlivých tématech jako je neplodnost, a nabízejí anonymitu, která podporuje pohodlí při diskusi o tabuizovaných tématech (Attwood, Isupova 2018; Kalenova 2018). To samo o sobě není zvláštní vlastnost. Jedinečnost ruské dobrovolné bezdětnosti spočívá v sevřenosti utvořené komunity a v pokusech oddělit se od ostatních vytvořením vlastní kultury. Někteří autoři navrhuji hypotézu, že tento fenomén vzniká jako prostředek odporu proti silně vnucovaným tradičním hodnotám (Vildanova et al. 2017). Společenské normy a očekávání mohou v každodenním životě lidí, kteří se rozhodli nemít děti, vyvolávat pocit marginalizace a izolace. Tento vnímaný nedostatek potvrzení a podpory jejich životní volby v jejich nejbližším sociálním okolí může vést k pocitu odcizení a odloučení. Internet však poskytuje platformu, kde mohou jednotlivci hledat pocit komunity, která je podporuje (Attwood, Isupova 2018; Kalenova 2018).

Některé z prohlížených internetových skupin se vyznačovaly poměrně radikálními výroky o rodičovství a rodičích. V nich se často zesměšňuje kultura tradicionalismu, a to jak v osobních příspěvcích, tak ve vtipech, které komunita vytváří. Například pozměňování oblíbených běžných frází o dětech („dětí jsou květiny života“ VS „peníze jsou květiny života“)⁴. Někdy se objevují příspěvky, které vyjadřují nechuť k dětem (stížnosti na „plačící děti“ na veřejných prostranstvích, „arogantní“ matky apod.) (Kalenova 2018; Kostina, Garaeva 2019). Obsah je většinou neškodný, ale u tradicionalistů vyvolává tím větší odezvu, čím více získává na popularitě. Přestože lidé byli i předtím dobrovolně bezdětní, někteří lidé to nikdy nepovažovali za možnost, o které by mohli uvažovat, prostě proto, že „brali myšlenku, že lidé musí mít děti, jako absurdní pravdu“ (Kalenova 2018). To platí zejména pro ženy. Když viděly, jak ostatní ženy vyjadřují své pochybnosti o mateřství, pomohlo jim to vyrovnat se s vlastním rozhodnutím a uvědomit si, co vlastně chtějí. V Rusku je poměrně těžké v běžném životě narazit na jedince, který by se označil za dobrovolně bezdětného, často to zůstává nevyřčeno nebo vysvětleno jinými důvody. Pozoruhodné je, že pojem "dobrovolně bezdětní" není pevně definován a jednotlivci se mohou ve svých názorech v průběhu času vyvíjet, takže je těžké rozpoznat skutečně

---

⁴ Původně rusky: «Дети – цветы жизни» a «Деньги – цветы жизни». Vtip spočívá v podobném znění slov „dětí“ a „peníze“.

dobrovolně bezdětné jedince od lidí, kteří se jen "přidali" (Vildanova et al. 2017ů Attwood & Isupova, 2018).

Toto "hnutí bezdětných" nezahrnuje všechny dobrovolně bezdětné jedince v Rusku. Účast v online hnutí nemusí nutně znamenat skutečnou dobrovolnou bezdětnost a naopak. Přestože zobrazení dobrovolné bezdětnosti na internetu nemusí plně odrážet její rozšíření v širší společnosti, rozhodně stojí za to se jím zabývat, abychom pochopili celý obraz bezdětnosti.

6. ZÁVĚR

V této bakalářské práci jsem se pokusila proniknout do tématu dobrovolné bezdětnosti v Rusku a ukázat jeho podstatu a okolní aspekty. Považuji za skutečně důležité pokusit se o tomto fenoménu získat alespoň trochu objektivní obraz, neboť situace „netradičních“ lidí v Rusku se rok od roku stále zhoršuje, což můžeme pozorovat na nových prosazovaných zákonech se stále barbarštějším obsahem. V této práci jsem se pokusila podívat na obecné veřejné mínění Rusů o dobrovolné bezdětnosti, na některé statistické údaje o její rozšířenosti a na pohled dobrovolně bezdětných lidí. Podle mého názoru bylo nutné sledovat tento fenomén také genderovou optikou, neboť je úzce spjat s pojetím ženství, jak jsem vysvětlovala v předchozích částech této práce.

Z mé analýzy je zřejmé, že tradiční hodnoty v Rusku ovlivňují rozhodování a názory většiny obyvatel. Tento závěr mohu učinit na základě názorů veřejnosti, o nichž se hovoří v zkoumaných pracích. Ženy jsou stále všeobecně považovány za předurčené k mateřství, genderové role jsou poměrně striktně odděleny. Pokud jde tedy o paradox tradičních hodnot versus klesající porodnost, zdá se, že tradiční hodnoty ve svém úkolu motivovat lidi k tomu, aby měli děti, zcela neselehávají. V budoucnu však pravděpodobně začnou svou sílu rychleji ztrácet, a to podle odhadu autorů zejména ve větších městech. Tento proces již začal, proto můžeme pozorovat malé procento dobrovolně bezdětných jedinců, kteří se rozhodli na základě svých osobních hodnot. Tento jev je také stále více akceptován společností.

Za zmínku stojí, že údaje se mohou výrazně lišit poté, co Rusko v roce 2022 zahájilo válku na Ukrajině. Všechny zkoumané výzkumy byly provedeny před tímto datem. Pokud si dovolím vyslovit předpoklad na základě mých poněkud nevědeckých pozorování, lidé se

začali mnohem více obávat o svou obecnou bezpečnost. Což mohlo vést ke změně jejich vnímání rodičovství.

Přestože jsem se v této práci snažila odpovědět na některé konkrétní otázky, nelze podle mého názoru tato data brát jako absolutní fakta. Srovnávání zjištění z různých prací, které používají různé metody (kvantitativní/kvalitativní), má jisté meze. Vzhledem k různým technikám sběru dat, úrovním analýzy, kritériím spolehlivosti, kontextovým faktorům a interpretačním rámcům. Každá metoda nabízí jedinečné poznatky a omezení, což ztěžuje přímé srovnávání.

Pokud jde o výzkumy v Rusku, není jasné, nakolik jsou při sběru dat transparentní. V souvislosti s kapitolou o ruské propagandě nelze s jistotou říci, zda byly konkrétní výzkumy nějakým způsobem zmanipulovány nebo ovlivněny propagandou. Snažila jsem se vybrat práce, které postrádají zjevně předpojaté vyprávění, ale uznávám, že to stále může být problém. Domnívám se, že tyto práce, ať už jsou spolehlivé, nebo ne, přesto přinášejí do výzkumu hodnotu, přinejmenším pro pochopení způsobu, jakým vědci v Rusku o tomto tématu diskutují.

SEZNAM LITERATURY

Abma, Joyce C, and Gladys M. Martinez. 2006. "Childlessness among Older Women in the United States: Trends and Profiles." *Journal of Marriage and Family* 68 no. 4: 1045-56.

Atencio, Andrea, and Josefina Posadas. 2015. "Gender gap in pay in the Russian Federation: twenty years later, still a concern." *World Bank Policy Research Working Paper* 7407.

Attwood, L., Isupova, O. (2018). Choosing Whether to Have Children: A Netnographic Study of Women's Attitudes Towards Childbirth and the Family in Post-Soviet Russia. In: Attwood, L., Schimpfössl, E., Yusupova, M. (eds) *Gender and Choice after Socialism*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-73661-7_6

Axinn, William G., Dirgha J. Ghimire, and Emily Smith-Greenaway. 2017. "Emotional variation and fertility behavior." *Demography* 54 no. 2: 437-458.

Balandina, Anna Igorevna a Viktoria Vladislavovna Ham. 2022. "Střední třída v současném Rusku". *Skif. Otázky studentské vědy* 3 (67): 155-162. [Баландина, Анна

Игоревна, и Виктория Владиславовна Хам. 2022. "Средний класс в современной России." *Скиф. Вопросы студенческой науки* 3 (67): 155-162.]

Bauman, Zygmunt. 2000. *Liquid modernity*. Cambridge: Polity Press.

Biryukova, Svetlana Sergeevna, and Alla Olegovna Tyndik. 2015. "Prevalence and determinants of childlessness in Russia and Moscow." *Genus* 71, no. 1: 1-22.

Campbell, Elaine. 1985. *The Childless Marriage: An Exploratory Study of Couples Who Do Not Want Children*. London: Tavistock.

Cannold, Leslie. 2000. "Who's Crying Now? Chosen Childlessness, Circumstantial Childlessness and the Irrationality of Motherhood: A Study of the Fertility Decisions of Australian and North American Women." <https://minerva-access.unimelb.edu.au/handle/11343/39435>.

Dye, Jane Lawler. 2008. "Fertility of American Women: 2006." *Current Population Reports. US Census Bureau* 20: 558.

Garayeva, Elnara Ilfatovna, a Natalia Borisovna Kostina. 2019. "Dobrovolná bezdětnost v současném Rusku: společenské postoje". *Sociálně-ekonomické a demografické aspekty realizace národních projektů v regionu: Svazek I.* - Ekaterinburg: 93-98. [Гараева, Эльнара Ильфатовна, и Наталия Борисовна Костина. 2019. "Добровольная бездетность в современной России: отношение со стороны общества." *Социально-экономические и демографические аспекты реализации национальных проектов в регионе.—Том I.—Екатеринбург: 93-98.*]

Giddens, Anthony. 1992. *The transformation of intimacy: Sexuality, love and eroticism in modern societies*. Cambridge: Polity Press.

Gillespie, Robert. 2001. "Contextualizing Voluntary Childlessness Within a Postmodern Model of Reproduction: Implications for Health and Social Needs." *CSP. Critical Social Policy/Critical Social Policy* 21 no. 2: 139–59.
<https://doi.org/10.1177/026101830102100201>.

Hašková, Hana. 2009. *Fenomén bezdětnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Holmgren, Beth. 2013. "Toward an understanding of gendered agency in contemporary Russia." *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 38, no. 3: 535-542.

- Chistik, Oleg. 2019. "Analysis Of Poverty Problems in Russia." 17-24. 10.15405/epsbs.2020.04.3.
- Jeffries, Sherryl, and Candace Konnert. 2002. "Regret and Psychological Well-Being Among Voluntarily and Involuntarily Childless Women and Mothers." *The International Journal of Aging and Human Development/International Journal of Aging & Human Development* 54 no. 2: 89–106. <https://doi.org/10.2190/j08n-vbvg-6pxm-0ttt>.
- Kalenova, Alina Nikolajevna. 2018. "Vědomá bezdětnost v moderní ruské společnosti: genderový aspekt". *Genderové vztahy v moderním světě: řízení, ekonomika, sociální politika*, s. 376-381. [Калёнова, Алина Николаевна. 2018. "Осознанная бездетность в современном российском обществе: гендерный аспект." *Гендерные отношения в современном мире: управление, экономика, социальная политика*, pp. 376-381.]
- Kelly, Maura. 2010. "Women's Voluntary Childlessness: A Radical Rejection of Motherhood?" *Women's Studies Quarterly* 37 no. 2: 157–72. <https://doi.org/10.1353/wsq.0.0164>.
- Kizenko, Nadieszda. 2013. "Feminized patriarchy? Orthodoxy and gender in post-Soviet Russia." *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 38, no. 3: 595-621.
- Koropecuj-Cox, Tanya, and Vaughn R.A. Call. 2007. "Characteristics of older childless persons and parents: Cross-national comparisons." *Journal of Family Issues* 28, no. 10: 1362-1414.
- Kostina, Natalia Borisovna, a Elnara Ilfatovna Garajeva. 2019. "Dobrovolná bezdětnost: podstata, určující faktory." *Bulletin Surgutské státní pedagogické univerzity* 62 no.5: 159-168. [Костина, Наталия Борисовна, и Эльнара Ильфатовна Гараева. 2019. "Добровольная бездетность: сущность, факторы детерминации." *Вестник Сургутского государственного педагогического университета* 5 (62): 159-168.]
- Levčenko, Valerij Vitaljevič a Bayandina Jana Olegovna. 2023. "Postoje k dobrovolné bezdětnosti v moderní ruské společnosti". *Bulletin Permské národní výzkumné polytechnické univerzity. Socioekonomické vědy I*: 131-141. [Левченко, В. В., and Я. О. Баяндина. "Отношение к Добровольной Бездетности В Современном Российском Обществе." *Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Социально-экономические науки I (2023)*: 131-141.]

- Maleva, Tatyana Mikhailovna, and Alla Tyndik. 2015. "The Trap of Moscow's Low Birthrate: The Highly Educated Childless?" *Regional Research of Russia* 5 no. 2: 163–72. <https://doi.org/10.1134/s2079970515020070>.
- McDonald, Peter. 2000. "Gender equity in theories of fertility transition." *Population and development review* 26, no. 3: 427-439.
- Merz, Eva-Maria, and Aart C. Liefbroer. 2012. "The Attitude toward Voluntary Childlessness in Europe: Cultural and Institutional Explanations." *Journal of Marriage and the Family/Journal of Marriage and Family* 74 (3): 587–600. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2012.00972.x>.
- Park, Kristin. 2005. "Choosing childlessness: Weber's typology of action and motives of the voluntarily childless." *Sociological inquiry*, 75 no. 3: 372-402.
- Pavšincová, Jelena Sergejevna. 2007. "Rodinná infrastruktura jako faktor utváření rodinné pohody." *Bulletin Volžského institutu managementu* 13: 49-53. [Павшинцева, Елена Сергеевна. 2007. "Семейная инфраструктура как фактор формирования благополучия семьи." *Вестник Поволжского института управления* 13: 49-53.]
- Poston Jr, Dudley L., and Katherine Trent. 1982. International Variability in Childlessness: A Descriptive and Analytical Study. *Journal of Family Issues*, 3 no. 4: 473-491. <https://doi.org/10.1177/019251382003004004>.
- Racioppi, Linda, and Katherine O'Sullivan See. 1995. "Organizing women before and after the fall: Women's politics in the Soviet Union and post-Soviet Russia." *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 20, no. 4: 818-850.
- Rybińska, Anna, and S. Philip Morgan. 2019. "Childless expectations and childlessness over the life course." *Social Forces* 97, no. 4 (2019): 1571-1602.
- Salyakhieva, Liliya Maratovna, and Zhanna Vladimirovna Saveleva. 2017. "Childfree as a Social Phenomenon: Russians' Attitude to Voluntary Childlessness." *Journal of History Culture and Art Research* 6, no. 4: 531-537.
- Stepanova, Elena A. 2022. "‘Everything Good Against Everything Bad’: Traditional Values in the Search for New Russian National Idea." *Zeitschrift Für Religion, Gesellschaft Und Politik* 7 no. 1: 97–118. <https://doi.org/10.1007/s41682-022-00123-2>.
- Veevers, Jean E. 1973. "Voluntary Childlessness: A Neglected Area of Family Study." *The Family Coordinator* 22 no. 2: 199. <https://doi.org/10.2307/582108>.

Veevers, Jean. E. 1980. *Childless by choice*. Toronto: Butterworths.

Vildanova, Sofia Maratovna, Anastasia Aleksandrovna Granichnaya, Alina Ramilevna Mingalieva a Lilia Maratovna Salakhieva. 2017. "Trendy v šíření hodnot bezdětnosti v Rusku a jejich dopad na krizi instituce rodiny". *Monitoring veřejného mínění: ekonomické a sociální změny* 3 (139): 192-205. [Вильданова, Софья Маратовна, Анастасия Александровна Граничная, Алина Рамилевна Мингалиева, and Лилия Маратовна Салыхиева. 2017. "Тенденции распространения ценностей чайлдфри в России и их влияние на кризис института семьи." *Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены* 3 (139): 192-205.]